

جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، شماره ۲۹، زمستان ۱۳۹۷

وصول مقاله: ۱۳۹۶/۹/۲۶

تأیید نهایی: ۱۳۹۷/۵/۲۳

صفحات: ۱۵۸ - ۱۲۷

زمینه‌یابی و ارائه الگوی پیشنهادی متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی مناطق روستایی استان گیلان

دکتر سمیرا محمودی^۱

چکیده

متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی به‌عنوان استراتژی بنیادی موجب ایجاد اشتغال، تثبیت جمعیت، بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی تجدیدشونده، ورود فعال اقتصاد روستایی در اقتصاد ملی و بین‌المللی، افزایش تولید و انباشت پس‌انداز، افزایش خودآگاهی، شخصیت و هویت فردی و ملی و... در روستاها می‌شود؛ در کشورهای پیشرفته و در حال توسعه و از سوی سازمان‌های بین‌المللی مورد تأکید و توجه قرار گرفته است؛ از این‌رو شناسایی توانمندی‌ها، ظرفیت‌ها و قابلیت‌های مناطق روستایی مختلف و زمینه‌یابی فعالیت متناسب با آن منطقه/ روستا به‌منظور اولویت‌بندی و ارائه الگوی مطلوب متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی آن ضروری است که هدف اساسی تحقیق حاضر نیز به‌شمار می‌رود. بدین‌منظور، پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی به شناسایی قابلیت‌ها و ظرفیت‌های مناطق روستایی در سطح شهرستان‌های استان گیلان در زمینه انواع فعالیت‌های کشاورزی و صنایع تبدیلی و تکمیلی مناطق روستایی پرداخته است. اطلاعات موردنیاز در جهت توصیف و تحلیل وضعیت، از داده‌های ثبتی و رسمی همچون سرشماری عمومی کشاورزی ۱۳۹۳، سالنامه آماری استان گیلان سال ۱۳۹۳، داده‌های ثبتی سازمان جهاد کشاورزی استان گیلان و... به‌دست آمده است. سپس با استفاده از مدل‌های مختلف همچون تکنیک ضریب مکانی، شاخص تخصصی و تکنیک پیوستگی مکانی، ضمن تجزیه و تحلیل، ظرفیتی که بالاترین مزیت را در یک شهرستان نسبت به سایر شهرستان‌ها داراست، برای آن شهرستان معرفی کرده و در نهایت، الگوی پیشنهادی بر مبنای خوشه‌های فعالیت (خوشه صنایع تبدیلی و تکمیلی، خوشه صنایع دستی، خوشه فعالیت گردشگری، خوشه تنوع‌بخشی فعالیت زراعی، خوشه تنوع‌بخشی فعالیت باغی) در سطح منطقه‌ای/ شهرستان ارائه شده است. به‌طورکلی نتایج به‌دست آمده حاکی از آن است که استان گیلان به‌لحاظ تمرکز و تنوع صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی در حد متوسطی قرار دارد. شاخص تخصصی برای شهرستان‌های بندرانزلی و سیاهکل، املش و تالش به ترتیب ۳۳/۸۵، ۴۲/۲، ۴۲/۵، ۴۹/۵۲ نشانگر برخورداری از تنوع فعالیت‌های صنعتی روستایی در این شهرستان‌هاست. همچنین نتایج حاصل از مقدار La محاسبه‌شده نیز بیانگر آن است که بین سطح زیرکشت محصولات زراعی و تعداد صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به آن در مناطق روستایی استان گیلان، پیوستگی بسیار بالایی ($La=84.45$) وجود دارد. این پیوستگی در ارتباط با سطح زیرکشت محصولات باغی و تعداد صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به آن برابر با ($La=60.62$) و نیز بین تعداد انواع دام‌ها و تعداد صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به آن در مناطق روستایی استان گیلان در سطح متوسط و معادل ($La=57.39$) است. کلید واژگان: ظرفیت‌های اقتصادی، متنوع‌سازی اقتصادی، توسعه منطقه‌ای، الگوی پیشنهادی، استان گیلان.

مقدمه

اقتصاد امروز جهان بر بنیان‌هایی از تجارت آزاد و رویکردی به تعدیل اقتصادی فضاهاى سرزمینی، در روندی از پذیرش «مزیت نسبی»، فرصت‌های اقتصادی متفاوتی را در بخش‌های مختلف خود در زمینه اشتغال و درآمد سبب شده است (ویور^۱، ۲۰۰۰: ۲۵۷) و در مناطق مختلف بنیان اصلی «عامل انسانی و منابع اقتصادی» است. در این مفهوم، توسعه نمی‌تواند در یک بُعد شکل گیرد، بلکه نیازمند ابعاد مختلفی است که فراهم‌آورنده زمینه‌های توسعه است. نظام برنامه‌ریزی نیز سعی بر توزیع اهداف، فعالیت‌ها و منابع به‌صورتی متعادل با آرایش مناسب فضایی دارد (هال^۲، ۱۹۹۶: ۲۳۲) که این خود در چارچوب استراتژی‌های خاص توسعه انجام می‌پذیرد. در سازمان‌های بین‌المللی به اهمیت حوزه‌های روستایی در توسعه ملی تأکید ویژه شده است، چرا که توسعه پایدار هر سرزمینی در گرو پایداری نظام روستایی آن سرزمین است (جوان و حیدری مکرر، ۱۳۹۰: ۵۰)، زیرا، نواحی روستایی به‌عنوان یک واحد طبیعی و اجتماعی با کارکرد اقتصادی از دیرباز تأمین‌کننده بخش اصلی مواد اولیه و غذایی هر کشور محسوب می‌شود (سقای و رستمی، ۱۳۸۴: ۳)؛ از همین‌رو، اگر وقفه‌ای در روال پیشرفت و توسعه فضاهای روستایی ایجاد شود، آثار و پیامدهای آن نه تنها حوزه‌های روستایی، بلکه مناطق شهری و در نهایت کل سرزمین را نیز در بر خواهد گرفت (جوان و حیدری مکرر، ۱۳۹۰: ۵۰). امروزه رشد جمعیت در مناطق روستایی، بدون سرمایه‌گذاری نظام‌مند برای تقویت زیرساخت‌های اقتصادی و متنوع‌سازی آن‌ها، به گسترش بیش از حد فعالیت‌های تولیدی و متکی بر منابع طبیعی انجامیده و این گسترش ناپایدار نیز به‌گونه‌ای محسوس به تخریب فزاینده منابع طبیعی موجود منجر شده است. گذشته از این پیامد منفی، با میزان پایین بهره‌وری نیروی کار در نتیجه ماشینی‌شدن نامناسب، میزان بالای بیکاری (پنهان و

آشکار) در بخش تولیدات روستایی و گسترش فناوری سرمایه‌بر، ایجاد فرصت‌های شغلی پایدار از طریق گسترش کارکردهای متکی بر منابع طبیعی در پاسخ به خیل عظیم بیکاران روستایی که بی‌بهره از سرمایه و مهارت لازم، ناگزیر با مهاجرت به کلان‌شهرها، حاشیه‌نشینی را گسترش می‌دهند، تا حدی غیرممکن شده است (گل‌محمدی، ۱۳۸۹: ۷۷). در واقع، رویکرد به تأمین اشتغال برای نیروی مازاد کار همراه با در نظر گرفتن «مزیت نسبی» و افزایش درآمد روستاییان توجه به دیگر الگوهای اقتصادی را در توسعه نواحی روستایی ضروری ساخته است (سقای و رستمی، ۱۳۸۴: ۳)؛ بنابراین به‌منظور ایجاد تعادل بین تعداد جمعیت، اشتغال و درآمد روستاییان و نیز کاهش روند مهاجرت روستایی-شهری و اثرات سوء آن بر مناطق مقصد، ناگزیر از متنوع ساختن اقتصاد روستایی هستیم. در واقع، متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی به‌عنوان استراتژی بنیادی موجب ایجاد اشتغال، تثبیت جمعیت، بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی تجدیدشونده، ورود فعال اقتصاد روستایی در اقتصاد ملی و بین‌المللی، افزایش تولید و انباشت پس‌انداز، افزایش خودآگاهی، شخصیت و هویت فردی و ملی... در روستاها می‌شود؛ بنابراین در کشورهای پیشرفته و در حال توسعه و از سوی سازمان‌های بین‌المللی مورد تأکید و توجه قرار گرفته است. قابل ذکر است، تنوع اقتصادی در مناطقی که اقتصاد آن متکی بر کشت واحد است، اهمیت بیشتری دارد و توجه به صنایع روستایی و اشتغال به فعالیت‌های غیرکشاورزی، زمینه‌ای را برای ایجاد تنوع اقتصاد روستایی فراهم خواهد ساخت. ایجاد اشتغال غیرکشاورزی، علاوه بر تقویت پایه‌های اقتصاد روستایی، مانع مهاجرت روستاییان خواهد شد. فراهم کردن ساختار انجام انواع فعالیت‌های اقتصادی نه تنها سبب کاهش مشکلات شهرها خواهد شد، بلکه کیفیت زندگی روستایی را نیز به کیفیت زندگی شهری نزدیک و هم‌سان خواهد کرد و در نهایت موجب تسهیل روند توسعه روستایی خواهد شد (جوان و حیدری، ۱۳۹۰: ۵۲).

در این زمینه و مرتبط با رویکرد متنوع‌سازی اقتصاد روستا، تاکنون راهبردهای زیادی مطرح شده است که می‌توان به صنعتی‌سازی روستاها، استقرار صنایع تبدیلی و فرآوری محصولات کشاورزی و دامی، اکوتوریسم روستایی، ایجاد کارگاه‌های صنایع دستی و... اشاره کرد (کلانتری، ۱۳۸۰: ۲۴). در همین راستا، در ایران نیز، تنوع‌بخشی به اقتصاد روستا، جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه از مناطق روستایی به مناطق شهری و کاهش نابرابری‌های فضایی بین مناطق شهری و روستایی از سیاست‌های اساسی دولت در توسعه روستایی است که در قالب اهداف کلی برنامه‌ها و طرح‌هایی تدوین شده است و در بخش‌های مختلف کشور، به‌ویژه نواحی روستایی به‌صورت هدایت‌شده در حال اجراست (نصیری، ۱۳۸۷: ۳۷). از این‌رو پرداختن به رویکرد متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی روستا، در راستای اهداف کلی برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور ضروری می‌کند. برابر مطالعه، موقعیت جغرافیایی برخی از روستاها، این امکان را فراهم می‌کند تا در کنار کارکرد اصلی خود فعالیت‌های دیگری را تجربه کنند، تا از این رهیافت بتوانند موجب بهبود وضعیت اقتصادی و رفاهی جمعیت شاغل در منطقه شوند (قادرمزی، ۱۳۹۴: ۱۱۰). در همین چارچوب مدت‌هاست دانشمندان منطقه‌ای و جغرافیایران اقتصادی^۱ بیان کرده‌اند که بسیاری از تعیین‌کننده‌های اصلی عملکرد اقتصادی را باید در سطح منطقه‌ای جست‌وجو کرد (پورتر^۲، ۲۰۰۳؛ فلدمن^۳، ۲۰۰۰؛ اسکات^۴، ۱۹۹۶؛ گلاسر^۵، ۲۰۰۰؛ به‌نقل از سید نقوی و بابایی، ۱۳۹۲: ۴۵۳). از همین‌رو، پژوهشگران برجسته‌ای در حوزه‌های مختلف، بر اهمیت وجود خوشه‌های فعالیت در هر منطقه و تأثیر آن بر عملکرد اقتصادی منطقه تأکید کرده‌اند - نظیر پل کروگمن با جغرافیای اقتصادی جدید^۶ (کروگمن^۷،

۱۹۹۱)، مایکل پورتر با اقتصاد کسب و کار (پورتر^۸، ۱۹۹۰)، آلن اسکات با مطالعات منطقه‌ای (اسکات^۹، ۱۹۹۶) و براچیک و همکارانش با مطالعات نوآوری منطقه‌ای (براچیک^{۱۰} و همکاران، ۱۹۹۸). در این زمینه، واقعیت‌های موجود نشان‌دهنده این است که در مناطق مختلف کشور، نابرابری‌های زیادی در زمینه شاخص‌های توسعه، به‌ویژه در ارتباط با موضوع اشتغال وجود دارد. شکاف و نابرابری موجود تا حدود زیادی به دلیل عدم شناخت امکانات و استعداد‌های مناطق مختلف در زمینه توسعه اقتصادی و عدم برنامه‌ریزی صحیح در مکان‌های جغرافیایی است (قادرمزی، ۱۳۹۴: ۱۱۰). لازم به ذکر است، مناطق روستایی استان گیلان، با تنوع بسیار زیاد در زمینه تولید انواع محصولات زراعی، باغی و دامی، پتانسیل قابل توجهی را در فرآوری و توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی دارا است. علاوه بر این، برخورداری از محیط بسیار مطلوب و جذابیت‌های گردشگری روستایی، زمینه مناسب در جهت انجام فعالیت صنایع دستی به‌جهت برخورداری از مواد اولیه بومی و ذوق و خلاقیت زنان روستایی استان گیلان و... می‌تواند زمینه‌ساز توسعه انواع فعالیت‌های غیرکشاورزی در مناطق روستایی بوده و به اقتصاد پایدار روستاهای استان بیانجامد. از همین‌رو، پژوهش حاضر با هدف دستیابی به این سؤال اساسی که مهم‌ترین زمینه‌ها در جهت تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی مناطق روستایی با تأکید بر توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی کدامند؟ با شناسایی کارکردها، ظرفیت‌ها و قابلیت‌های مناطق روستایی در سطح شهرستان‌های استان گیلان و زمینه‌یابی فعالیت متناسب با آن منطقه - در این مطالعه، منطقه منطبق با سطوح جغرافیایی شهرستان در نظر گرفته شده است - ضمن اولویت‌بندی و ارائه فعالیت‌های متنوع اقتصادی در هر شهرستان با رویکرد عدالت اجتماعی و فضایی و نیز توسعه اشتغال و درآمد و به‌طور کلی توسعه پایدار مناطق روستایی، به ارائه الگوی

1. Economic Geographers
2. Porter
3. Feldman
4. Scott
5. Glaeser
6. New Economic Geography
7. Krugman

8. Porter
9. Scott
10. Braczyk

مشکلاتی چون تمایل نداشتن جوانان به فعالیت در بخش کشاورزی (ایفاد^۱، ۲۰۱۰)، بالابودن روند مهاجرت‌های روستا-شهری (اُدی آئی^۲، ۲۰۰۷)، محدودیت‌های نظام خرده‌مالکی (ایفاد^۳، ۲۰۱۰)، پایین بودن درآمدها در بخش کشاورزی (هرتز^۴ و همکاران، ۲۰۰۹)، ظرفیت پایین بازار برای جذب نیروی کار در این بخش و بالابودن فقر (آی ال اُ^۵، ۲۰۱۲)، دسترسی پایین به حمایت‌های اجتماعی (آی ال اُ^۶، ۲۰۱۱) و متغیر بودن روند تولید و فروش محصولات کشاورزی (هوانگ^۷ و همکاران، ۲۰۱۴) ضرورت توجه به فعالیت‌های غیرکشاورزی در جهت افزایش رفاه، کاهش فقر و ناامنی غذایی و جذب نیروی کار بخش کشاورزی ضروری می‌نماید (کونگ و لی^۸، ۲۰۰۱؛ لانجو و لانجو^۹، ۲۰۰۱؛ میشر و گودوین^۹، ۱۹۹۷؛ رانیس و استوارت^{۱۰}، ۱۹۹۳؛ لانجو^{۱۱}، ۲۰۰۱؛ به‌نقل از چراغی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۲). به‌عبارت‌دیگر، رویکرد به تأمین اشتغال برای نیروی مازاد کار همراه با در نظر گرفتن «مزیت نسبی» و افزایش درآمد روستاییان، توجه به دیگر الگوهای اقتصادی را در توسعه نواحی روستایی ضروری ساخته است (سقایی و رستمی، ۱۳۸۴: ۳). از همین‌رو، امروزه در مجامع علمی و دانشگاهی، رویکرد تنوع‌بخشی اقتصادی جایگاه ویژه‌ای در تحقق پایداری اقتصادی مناطق روستایی یافته است. در واقع اعتقاد کلی بر این است که اتخاذ چنین راهبردی از طریق کارکردهای خود در شرایط نامساعد طبیعی و انسانی، پایداری اقتصادی به‌دنبال آن پایداری سکونت را در این نواحی تضمین خواهد کرد. اگرچه موضوع متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در کشورهای در حال توسعه از دیرباز مطرح بوده است (در انتقاد از تئوری‌های رشد)، اما می‌توان

پیشنهادی بر مبنای تنوع‌بخشی خوشه‌های فعالیت (خوشه صنایع تبدیلی و تکمیلی، خوشه تنوع‌بخشی فعالیت زراعی، خوشه تنوع‌بخشی فعالیت باغی) در سطح منطقه‌ای/ شهرستان می‌پردازد.

مبانی نظری تحقیق

در قالب الگوی توسعه پایدار، پایداری معیشت و امنیت اقتصادی در نواحی روستایی اهمیت بسیار اساسی دارد که بدین‌منظور، از طرفی باید با افزایش کارایی، میزان بهره‌وری از ظرفیت‌ها و توان‌های بالقوه و بالفعل موجود در فعالیت‌های اقتصادی را افزایش داد و از طرف دیگر در جهت تضمین استمرار معیشت، ایجاد اشتغال و درآمد، اقدام به متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در فضاهای روستایی کرد (قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۱). علی‌رغم این مسأله مشاهده می‌شود که اغلب، در ساختار اقتصادی نواحی روستایی کشورهای مختلف، کشاورزی محور اساسی تأمین معیشت به‌شمار آمده و در برنامه‌های توسعه نیز کشاورزی مهمترین و تنها رکن اقتصادی روستاها را شامل می‌شود. مهمترین ویژگی چنین ساختاری، فقدان تنوع در بسترهای اقتصادی و فرصت‌های شغلی، خصوصاً برای نیروی انسانی رو به افزایش روستایی است که تا حدودی نشأت گرفته از نوع نگرش به روستا و سیاست‌گذاری‌های دولتی و عوامل درونی روستا است. چنین ساختار اقتصادی و شغلی‌ای در نواحی روستایی مسائل خاصی را به‌دنبال داشته که از جمله آن‌ها می‌توان به انعطاف کمتر در مقابل نوسانات کوتاه‌مدت آب و هوایی، نوسان قیمت محصول در زمان برداشت، محدودیت‌های بازاریابی و بازرسانی محصول، وابستگی بهره‌برداران به محیط خارج از روستا و بازارهای خارجی، وجود بیکاری آشکار و پنهان، کاهش بازده سرمایه، تخریب منابع پایه محیطی، آسیب‌پذیری اقتصاد روستایی و بی‌ثباتی منابع درآمدی، تضعیف اقتصاد و فرهنگ روستایی، مهاجرت روستایی، حاشیه‌نشینی و مسائل شهری اشاره کرد (جوان و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۹). از همین‌رو و نیز به علت وجود

1. IFAD
2. ODI
3. IFAD
4. Hertz
5. ILO
6. Hoang
7. Kung & Lee
8. Lanjou & Lanjou
9. Mishra & Goodwin
10. Ranis & Stewart
11. Lanjou

۲۰۰۱؛ ایزگوت^۸، ۲۰۰۴؛ لانجوو^۹، ۲۰۰۱؛ زو و لوو^{۱۰}، ۲۰۰۶) بررسی شده است (چراغی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۲). گفتنی است، براساس رویکرد جدید بانک جهانی، رشد بخش کشاورزی برای فقرزدایی در کشورهای در حال توسعه یک ضرورت اساسی است؛ اما بدون رشد در فعالیت‌های تولیدی درآمدزای غیرزراعی روستایی، تلاش‌های فقرزدایی روستایی با موفقیت همراه نخواهد بود. در این رویکرد گسترش حمایت مؤثر از اقتصاد غیرزراعی روستایی بخش مهم راهبرد توسعه روستایی محسوب می‌شود که نتایج زیر را می‌توان برای آن متصور بود (جوان و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۱):

۱- فعالیت‌های متنوع اقتصادی توانایی جذب حجم زیادی از نیروی انسانی مازاد روستایی را دارا است. به‌طوری‌که در کشور چین بین سال‌های ۱۹۷۹ و ۱۹۸۵ حدود ۲۲ میلیون نفر از نیروی کار از فعالیت‌های زراعی خارج و جذب سایر فعالیت‌های ایجاد شده در نواحی روستایی شده‌اند (بانک جهانی^{۱۱}، ۲۰۰۵).

۲- توجه و توسعه سایر فعالیت‌های اقتصادی در نواحی روستایی توانایی افزایش سریع درآمد روستاییان را دارا است. از سوی دیگر گسترش چنین فعالیت‌هایی در تغییر عقاید سنتی افراد مؤثر خواهد بود به‌طوری‌که براساس گزارش‌هایی که از مناطق مختلف چین و مصر تهیه شده است، با گسترش فعالیت‌های غیرزراعی، مفاهیمی چون زمان، بازار، رقابت، حسابداری و کارآفرینی که در جامعه سنتی غالباً مورد توجه قرار نمی‌گیرد اکنون بسیار پررنگ شده بودند (بانک جهانی، ۲۰۰۱).

۳- توسعه فعالیت‌های غیرزراعی می‌تواند به ایجاد اشتغال محلی کمک شایان توجهی کند و مانع خروج سرمایه‌های مادی و انسانی از نواحی روستایی شود (بانک جهانی، ۲۰۰۰).

گفت که در عرصه نظریات توسعه روستایی در دهه‌های اخیر امری نو شمرده می‌شود. حوزه دوکاسترو معتقد است که تک‌کشتی و عدم تعادل تولید منطقه‌ای باعث قحطی و گرسنگی می‌شود؛ و خود او راه‌حل آن را در تنوع کشت و گوناگونی فعالیت‌های اقتصادی می‌داند (دوکاسترو^۱، ۱۳۷۹: ۱۶۰). محقق دیگری به‌نام پل باران، با انتقاد از وضعیت اقتصادی کشورهای تک‌محصولی، به کشورهای سوسیالیستی توصیه می‌کند که به‌دنبال اقتصاد با تنوع فعالیت‌های اقتصادی بروند تا بتوانند زمینه نجات کشورهای در حال توسعه را نیز فراهم سازند (باران^۲، ۱۳۵۹: ۴۴۸). با این وصف، تنوع‌بخشی اقتصادی به تعداد و تساوی مسیرهای جریان انرژی در داخل نظام‌های اقتصادی اشاره دارد و با برآورد تعداد انواع متفاوت فعالیت‌های اقتصادی موجود در نظام و چگونگی تساوی توزیع انرژی میان آن‌ها قابل اندازه‌گیری است. تنوع، شالوده ثبات بوده و اغلب به‌صورت وسیله‌ای برای تحقق اهداف اقتصادی و رشد و ثبات پایداری ارتقا یافته است. بنابراین انتظار می‌رود که جامعه‌ای با اقتصاد متنوع، شانس بهتری برای رشد و آینده باثبات داشته باشد (قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۱). همچنین از آنجایی که تنوع در فعالیت‌های اقتصادی و محصولات کشاورزی مخاطرات را کاهش می‌دهد، گزینه‌های بیشتری را پیش رو می‌نهد و در نهایت برون‌ده نظام اجتماعی را نیز به شکل عادلانه‌تری بین اجزای حیاتی آن تقسیم می‌کند (میسر^۳، ۱۳۸۲: ۲۰). در همین راستا، اقتصاد غیرکشاورزی در مناطق روستایی به‌عنوان یک راهکار در حال ظهور و درجهت کمک به رشد اقتصادی، ایجاد اشتغال و تنوع معیشت خانوارهای روستایی شناخته‌شده (گیسون و سوزان^۴، ۲۰۱۰) و اثرات مثبت آن در کاهش فقر (هوانگ و کونگ^۵، ۲۰۱۴؛ کورال و ربردن^۶، ۲۰۰۱؛ اسکوبال^۷،

8. Isgut
9. Lanjouw
10. Zhu & Luo
11. World Bank

1. Dokastro
2. Baran
3. Mayser
4. Gibson & Susan
5. Hoang & Cong
6. Corral & Reardon
7. Escobal

استراتژیک میان نواحی روستایی و مراکز شهری مجاورشان، تمرکز سیاستی وجود داشته باشد (هنری و درابنستوت^۱، ۱۹۹۶؛ استوبر^۲، ۲۰۰۱). برخی دیگر از محققان نیز تمرکز نداشتن مناطق روستایی بر کشاورزی را راه‌گشا می‌دانند و طرفدار حرکت نواحی روستایی به سمت فعالیت‌هایی با ارزش افزوده بالاتر در بخش کشاورزی هستند (استوبر، ۲۰۰۱؛ کویکلی^۳، ۲۰۰۲؛ درابنستوت^۴، ۲۰۰۳). بسیاری از پژوهشگران نیز توسعه خوشه‌ها را ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای توسعه اقتصادی روستاها برمی‌شمارند (گیبز و برنات^۵، ۱۹۹۷؛ هنری^۶ و همکاران، ۱۹۹۷؛ روزنفلد^۷، ۲۰۰۱؛ مونیچ^۸ و همکاران، ۲۰۰۲؛ پورتر^۹، ۲۰۰۴؛ به‌نقل از سید نقوی و بابایی، ۱۳۹۲: ۴۵۶).

در همین زمینه، در چند دهه اخیر، نقش صنایع کوچک روستایی در تأمین اشتغال مولد و کسب امکانات تازه به‌عنوان یک موضوع مهم تحقیقاتی در اقتصاد توسعه مطرح و در میان سیاست‌گذاران و مؤسسات بین‌المللی اعطای کمک‌ها، به بحث روز درآمده است (گل محمدی، ۱۳۸۹: ۷۵). صنعتی‌سازی روستایی، به‌عنوان فرایندی که ابزارهای مناسب برای متنوع‌سازی اقتصاد روستایی فراهم می‌آورد، رویکردی اقتصادی است که با ایجاد اشتغال و افزایش درآمد، منجر به بهبود سطح زندگی روستاییان و بالطبع زمینه نیل به توسعه پایدار روستایی را فراهم می‌آورد (لی^{۱۰}، ۲۰۰۱؛ کوپروگگا^{۱۱} و همکاران، ۲۰۰۸: ۱۸۵). بدین ترتیب با صنعتی کردن روستاها ابزارهایی برای متنوع کردن اقتصاد روستایی فراهم می‌شود (چوی^{۱۲}، ۲۰۰۱: ۱). امروزه صنعت به‌عنوان یکی از ابزارهای اصلی و محوری در توسعه و مخصوصاً توسعه مناطق

۴- فعالیت‌های غیرزراعی نابرابری درآمدی را در نواحی روستایی با افزایش درآمد خانوارهای فقیر نسبت به خانوارهای پردرآمد کاهش داده است (بانک جهانی، ۲۰۰۱).

۵- این فعالیت‌ها شیوه بسیار مهمی برای افزایش درآمد کل اقتصادی و اشتغال هستند. در بسیاری از کشورهای در حال توسعه فعالیت‌های غیرزراعی بیش از ۵۰ درصد از اشتغال و درصد مشابهی از درآمد را به‌خود اختصاص می‌دهد. درآمد حاصل از فعالیت‌های غیرزراعی فقط در افزایش درآمد کل تأثیرگذار نبوده، بلکه به‌عنوان منبع درآمد مطمئنی نیز به حساب می‌آید (بانک جهانی، ۱۹۹۵).

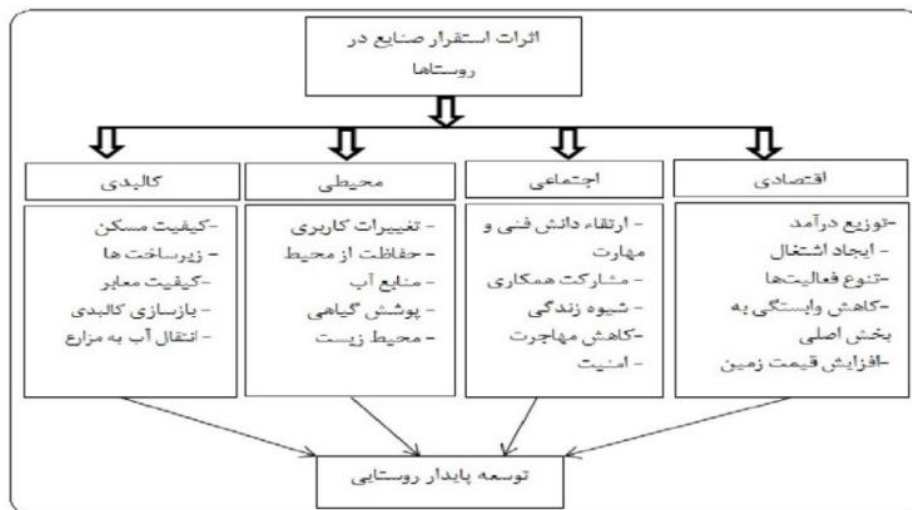
۶- گسترش بخش غیر زراعی در نواحی روستایی استراتژی بسیار مهمی برای تغییر ساختار اقتصادی دوگانه فعلی و ترویج مدرنیزاسیون روستایی خواهد بود.

با این وصف، اعتقاد کلی بر این است که سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های غیرکشاورزی، زمینه مناسبی برای دستیابی به توسعه پایدار باشد؛ چراکه توسعه فرصت‌های مربوط به اشتغال روستایی (در شرایطی که بخش کشاورزی تنها می‌تواند نسبت اندکی از نیروی انسانی در مناطق روستایی را که سالانه به‌طور فزاینده‌ای بر تعداد آن‌ها افزوده می‌شود، جذب کند)، توزیع عادلانه‌تر درآمد، کاهش شکاف درآمدی بین شهر و روستا، کاهش فقر، کنترل مهاجرت، افزایش صادرات و کاهش واردات، امکان استفاده بهینه از منابع، امکانات موجود و مواد اولیه و همچنین کمک در تسریع روند توسعه کشاورزی از جمله مهم‌ترین پیامدهای مثبت و قابل ذکر گسترش فعالیت‌های غیرکشاورزی محسوب می‌شود (حاجی نژاد و مظفری، ۱۳۹۵: ۱۲۴). به‌دنبال این چارچوب فکری، پژوهشگران متعدد، سیاست‌ها و راه‌حل‌های مختلفی را برای بهبود محیط کسب‌وکار روستایی و ارتقای عملکرد اقتصادی آن ارائه کرده‌اند. برخی از آن‌ها بر لزوم ارتباط مناطق روستایی با مناطق شهری تأکید روزیافته‌اند و پیشنهاد کرده‌اند که برای ایجاد ارتباطات

1. Henry & Drabenstott
2. Stauber
3. Quigley
4. Drabenstott
5. Gibbs & Bernat
6. Henry
7. Rosenfeld
8. Munnich
9. Porter
10. Lee
11. Queiruga
12. Choi

با شرایط محیطی و اوضاع منطقه‌ای و ملی برخوردار است (سجاسی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۸).

عقب‌مانده، نقش اساسی را به خود اختصاص داده است، زیرا عوامل تولید در بخش صنعت برخلاف بخش کشاورزی از قابلیت جابه‌جایی و انعطاف‌پذیری بیشتری

شکل ۱. الگوی کارکرد استقرار صنعت در مناطق روستایی با توجه به رویکرد نظری توسعه پایدار

(منبع: سجاسی و همکاران، ۱۳۹۳: ۹۲)

متعددی ارائه شده است. یونیدو^۵ (۲۰۰۳) توسعه خوشه‌ها را برنامه اصلی خود در کاهش فقر روستاهای کشورهای در حال توسعه برمی‌شمارد (سید نقوی و بابایی، ۱۳۹۲: ۴۵۷). به‌طور کلی پژوهش‌های انجام شده پیرامون خوشه‌های صنعتی روستایی نشان می‌دهد که این خوشه‌ها می‌توانند تأثیر مثبت و مؤثری بر رشد اقتصادی مناطق روستایی بگذارند (مونیک^۶ و همکاران، ۲۰۰۲: ۵-۶).

پیشینه تحقیق

جوان و همکاران (۱۳۹۰) در تحقیقی با عنوان «نقش متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در توسعه پایدار روستایی شهرستان سمیرم»، عدم تنوع در اشتغال و منابع درآمدی روستا را از مهم‌ترین ضعف‌های ساختاری اقتصاد روستایی دانسته و در قالب الگوی توسعه پایدار به تبیین رابطه تنوع‌بخشی و توسعه پایدار روستایی می‌پردازد. در این پژوهش با بیان ضعف اقتصادی روستای این شهرستان خصوصاً

برابر مطالعه در دهه گذشته، تعدادی از پژوهشگران خوشه‌های صنعتی روستایی موفق و نوآور را مطالعه و بررسی کردند و در این زمینه به شواهد درخور توجهی نیز دست یافتند. در این میان، جامع‌ترین تحقیق بین‌المللی درباره خوشه‌های روستایی را می‌توان تحقیق روزنفلد^۱ (۲۰۰۹a؛ ۲۰۰۹b) دانست. وی در پژوهش خود، ۵۰ خوشه روستایی موجود در ایالات متحده و ۹ کشور دیگر جهان (نیوزلند، فرانسه، کانادا، ایتالیا، فنلاند، اسپانیا، اتریش، دانمارک و برزیل) را مطالعه کرده و به توصیف دقیقی از مکان و ابعاد هر خوشه، تعداد و نوع شرکت‌های فعال در آن، منشأ شکل‌گیری هر خوشه، و چگونگی رشد آن پرداخت. علاوه بر این، بارکلی و هنری^۲ (۱۹۹۷)، کورترایت^۳ (۲۰۰۲) و مونیک^۴ و همکاران (۲۰۰۲) نیز به نمونه‌های موفق خوشه‌های روستایی در ایالات متحده اشاره کرده‌اند. درباره حضور خوشه‌های صنعتی روستایی در کشورهای در حال توسعه و عملکرد آن‌ها نیز شواهد

1. Rosenfeld
2. Barkley & Henry
3. Cortright
4. Munnich

5. UNIDO
6. Munnich

روستاهای شهرستان خرم‌دره»، نتایج بیانگر وجود ارتباط میان تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی و پایداری اقتصادی است، به‌نحوی که در روستاهایی که تنوع فعالیت‌های اقتصادی بیشتر بوده، سطح پایداری اقتصادی نیز بالاتر نشان داده شده است.

رید^۱ و همکاران در سال ۲۰۱۴ در مطالعه خود با عنوان «بخش‌بندی با ایجاد انگیزه برای فعالیت‌های گردشگری روستایی در گامبیا» به این نتیجه رسیدند که گردشگری در گامبیا می‌تواند استراتژی مناسبی برای تنوع‌بخشی اقتصادی نواحی روستایی باشد و با کاهش نشت اقتصادی، توسعه اقتصاد روستایی را به ارمغان آورد.

لانگ^۲ و همکاران در سال ۲۰۱۳ در مقاله‌ای پیرامون «تمایز فضایی در تنوع‌بخشی فعالیت‌های مزرعه»، اظهار داشتند، تأثیر عوامل فضایی-مکانی بر تنوع‌بخشی فعالیت‌های کشاورزی در ۱۴۷ مزرعه شرق آلمان در دو بخش بررسی می‌شود: ۱. جذابیت روستایی، که موجب تصمیم‌گیری کشاورز برای تنوع‌بخشی می‌شود؛ ۲. موقعیت مزرعه که نزدیکی و دسترسی به بازارهای مصرف شهری باعث آن می‌شود. همچنین اولاله و هنسن^۳ در سال ۲۰۱۳ در مقاله خود با عنوان «اثرات تنوع درآمدی در میان ماهیگیران غرب کنیا» به بررسی تأثیر تنوع‌بخشی منابع درآمدی بر جوامع ماهی‌گیر غرب کنیا پرداخته‌اند. نتایج نشان داد، تنوع منابع درآمدی سبب افزایش درآمد ماهی‌گیران شده است و تنوع‌بخشی استراتژی موفق‌تری در کاهش فقر ماهی‌گیران بوده است.

دومنیکو و میلر^۴ در سال ۲۰۱۲ در مقاله‌ای با عنوان «اقدام به کشاورزی و گردشگری: اصالت تجربی در تنوع‌بخشی فعالیت‌های زراعی خانوادگی کوچک مقیاس» به بررسی خانوارهایی که برای تنوع‌بخشی منابع درآمدی‌شان فعالیت‌های گردشگری را در مزرعه توسعه داده‌اند، می‌پردازد و چالش‌های پیش‌روی

تک‌محصولی‌بودن اقتصاد روستا، چالش‌های موجود در این زمینه بررسی و به ارائه راهکار می‌پردازد. نتایج به‌دست آمده نشان می‌دهد که نبود تنوع در فعالیت‌های اقتصادی خانوارهای مورد بررسی شرایط نامساعدی را برای آن‌ها به‌وجود آورده است، درحالی‌که خانوارهای دارای تنوع منابع درآمدی در بخش‌های کشاورزی و غیرکشاورزی وضعیت به‌نسبت مطلوب‌تری را در شاخص‌هایی چون آموزش، ثبات درآمدی، کیفیت زندگی و آسیب‌پذیری دارا بوده‌اند.

محمدی یگانه و ولایی نیز در مطالعه خود با عنوان «تنوع‌بخشی به اقتصاد روستاها در جهت تحقق توسعه پایدار در دهستان مرحمت‌آباد شمالی شهرستان میاندوآب» که در سال ۱۳۹۳ انجام داده‌اند، تنوع را اساس ثبات هر سیستم دانسته و هدف از تحقیق را بررسی رابطه بین تنوع اقتصاد روستایی و میزان پایداری آن‌ها بیان می‌کنند. نتایج این تحقیق نشان داد، بین تنوع اقتصادی و میزان پایداری روستاها با درصد آلفای ۰/۰۵ رابطه معناداری وجود داشته است.

قاسمی و جوان (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «تعیین رابطه تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی و توسعه پایدار روستایی شهرستان مشهد»، یکی از رویکردهای مهم توسعه پایدار روستایی را تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی دانسته و با روش توصیفی-تحلیلی به تعیین رابطه تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی و پایداری سکونت‌گاه‌های روستایی شهرستان مشهد پرداخته‌اند. نتایج نشان داد، تنها ۸/۸ درصد از سکونت‌گاه‌های روستایی از نظر ابعاد سه‌گانه پایدار بوده‌اند، ۴۴/۱ درصد نیمه‌پایدار و ۴۷/۱ درصد ناپایدار بوده‌اند. همچنین با استفاده از آزمون تحلیل واریانس مشخص شد که نمره تنوع‌بخشی اقتصادی در روستاهای پایدار بالاتر بوده و رابطه بین پایداری و تنوع، مستقیم و به میزان ۰/۷۷ بوده است. بر این اساس، تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی در نواحی روستایی می‌تواند پایداری سکونت‌گاه‌های روستایی را تقویت کند.

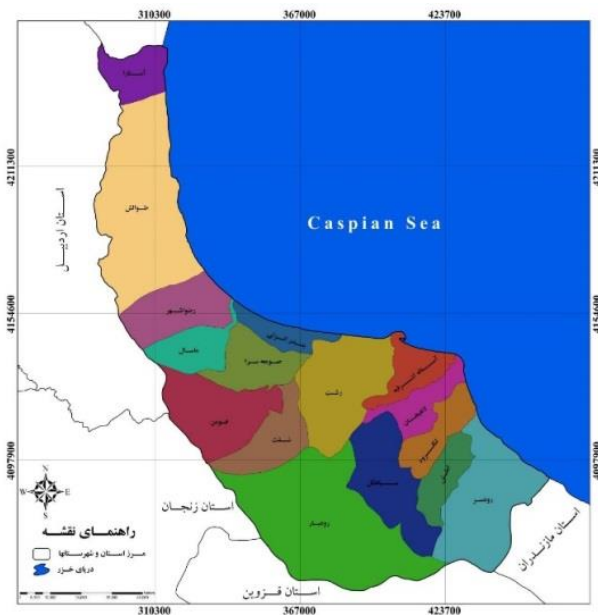
همچنین در مطالعه ریاحی و نوری (۱۳۹۳) تحت عنوان «تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی و پایداری

1. Rid

2. Lange

3. Olale & Henson

4. Domenico & Miller

شکل ۲. محدوده و موقعیت شهرستان‌ها در سطح استان گیلان (منبع: طرح آمایش استان گیلان، ۱۳۹۳)

یافته‌های تحقیق

یافته‌های توصیفی

آمارها نشان می‌دهد، از تعداد کل شاغلان مناطق روستایی استان، ۴۴/۹ درصد در بخش کشاورزی، ۴۳/۴ درصد در بخش خدمات و ۱۱/۷ درصد نیز در بخش صنعت فعالیت دارند. همان‌طور که جدول ۱ نشان می‌دهد، شهرستان‌های رشت، لاهیجان، آستانه اشرفیه، ماسال و فومن بیشترین مساحت اراضی زراعی را در بین سایر شهرستان‌های استان گیلان به خود اختصاص داده‌اند که عمدتاً به صورت آبی است؛ - اراضی زراعی دیم در شهرستان‌های رودبار و سیاهکل مساحت بیشتری به خود اختصاص داده است. - همچنین بیشترین مساحت باغ و قلمستان استان را شهرستان‌های رودسر، صومعه‌سرا، رودبار، رضوان‌شهر، املش و لنگرود دارند که عمدتاً به صورت دیم هستند.

کارآفرینی گردشگری توأم با کشاورزی را براساس مفهوم اصالت تجربه بررسی می‌کند.

وینترز^۱ و همکاران در مطالعه‌ای با عنوان «دارایی‌ها، فعالیت‌ها و تولید درآمد روستایی» که در سال ۲۰۰۹ انجام دادند، ضمن بررسی رابطه بین سرمایه و فعالیت‌های اقتصادی خانوارهای روستایی در ۱۵ کشور پیشرفته، نتیجه می‌گیرد که با افزایش اشتغال در بخش‌های غیرکشاورزی در کنار بهره‌مندی از درآمدهای ناشی از زمین، وضعیت اقتصادی خانواده‌ها بهبود می‌یابد.

روش‌شناسی تحقیق

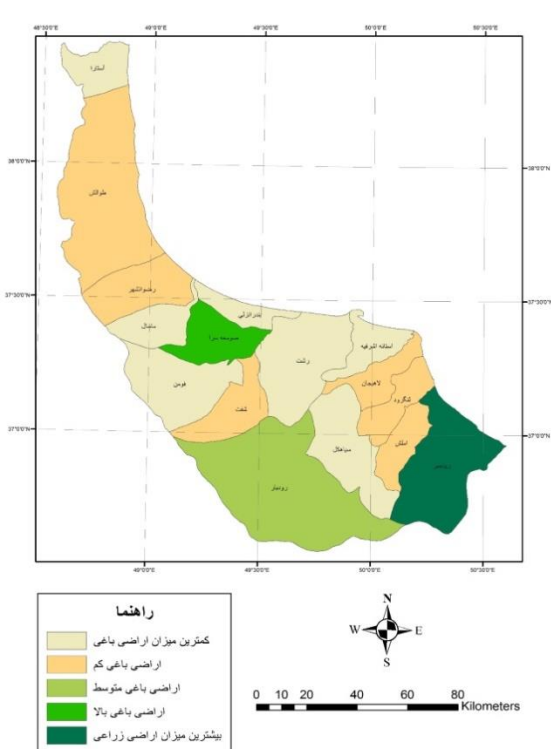
پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر رویکرد، توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری تحقیق، شهرستان‌های استان گیلان است که تحلیل در سطح منطقه‌ای و بر مبنای اطلاعات روستایی انجام شده است. اطلاعات مورد نیاز از داده‌های ثبتی و رسمی همچون سرشماری عمومی کشاورزی ۱۳۹۳، سالنامه آماری استان گیلان سال ۱۳۹۳، داده‌های ثبتی اداره کل جهاد کشاورزی استان گیلان، اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گیلان و ... به دست آمده است.

استان گیلان دارای ۱۶ شهرستان است (شکل ۲) که رودبار با مساحت بالغ بر ۲۵۰۸ کیلومتر مربع بزرگترین شهرستان و املش نیز با مساحت ۴۰۶ کیلومتر مربع کوچکترین شهرستان استان هستند. مطابق با نتایج به دست آمده از سرشماری سال ۱۳۹۵، استان گیلان دارای ۲۴۴۸ روستای دارای سکنه با جمعیتی معادل ۹۲۶۹۴۶ نفر است. درصد روستانشینی استان معادل ۳۹/۷ درصد محاسبه شده است که نسبت به درصد روستانشینی کشور، رقم قابل توجهی را به خود اختصاص می‌دهد.

جدول ۱. مساحت بهره‌برداری‌های با زمین برحسب نوع کشت به تفکیک شهرستان، سال ۱۳۹۳: (هکتار)

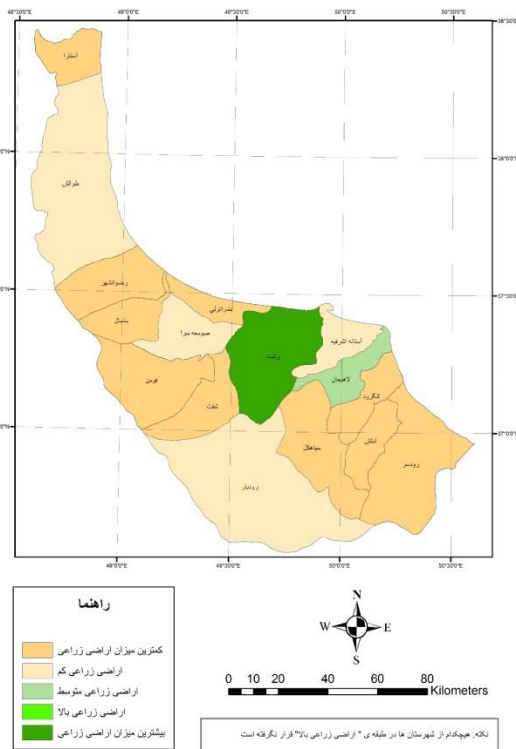
شهرستان	کل			اراضی زراعی			باغ و قلمستان			
	جمع	آبی	دیم	درصد از کل استان	دیم	آبی	جمع	دیم	آبی	
کل استان	۲۰۹۷۶۵	۱۴۷۹۶۳	۶۱۸۰۲	۱۰۰	۲۰۱۹۲	۱۲۹۱۶۳	۱۴۹۳۵۶	۱۰۰	۴۱۶۱۰	۱۸۸۰۰
آستارا	۳۵۸۰	۲۳۳۳	۱۲۴۷	۱.۷۱	۷۰.۱	۱۸۹۷	۲۵۹۸	۱.۶۳	۵۴۶	۴۳۶
آستانه اشرفیه	۱۴۳۳۱	۱۲۱۷۷	۲۱۵۵	۶.۸۳	۱۳۱۹	۱۲۱۰۷	۱۳۳۴۲۶	۱.۵۰	۸۳۶	۷۰
املش	۷۹۴۰	۳۱۹۱	۴۷۴۸	۳.۷۹	۱۴۴۰	۱۷۸۵	۳۲۲۵	۷.۸۱	۳۳۰.۸	۱۴۰.۷
بندر انزلی	۳۳۲۳	۲۵۰۷	۸۱۵	۱.۵۸	۱۷	۲۳۲۰	۲۳۳۷	۱.۶۳	۷۹۸	۱۸۸
تالش	۱۲۳۴۹	۱۰۲۰۲	۲۱۴۷	۵.۸۹	۱۱۲۱	۷۷۴۳	۸۸۶۳	۵.۷۷	۱۰۲۶	۲۴۶۰
رشت	۳۳۹۷۸	۳۲۲۰۵	۱۷۷۳	۱۶.۲۰	۴۲۱	۳۱۹۲۵	۳۲۳۴۷	۲.۷۰	۱۳۵۲	۲۷۹
رضوان شهر	۱۰۸۹۲	۶۰۲۸	۴۸۶۴	۵.۱۹	۲۷۹	۵۸۴۹	۶۱۲۸	۷.۸۸	۴۵۸۴	۱۷۹
رودبار	۱۵۹۷۱	۸۳۶۹	۷۶۰۳	۷.۶۱	۷۱۲۱	۲۳۵۲	۹۴۷۳	۱۰.۷۶	۴۸۲	۶۰۱۷
رودسر	۱۸۸۷۱	۱۱۵۴۱	۷۳۳۰	۹.۰۰	۵۴۶	۶۱۲۱	۶۶۶۷	۲۰.۲۰	۶۷۸۴	۵۴۲۰
سیاهکل	۱۰۱۵۶	۳۸۱۷	۶۳۳۸	۴.۸۴	۵۴۷۳	۳۰۱۷	۷۴۸۹	۴.۴۱	۸۶۶	۱۸۰.۱
شفت	۹۴۶۲	۶۴۴۹	۳۰۱۳	۴.۵۱	۹۰	۶۳۵۳	۶۴۴۳	۵.۰۰	۲۹۲۳	۹۶
صومعه سرا	۲۳۲۵۹	۱۴۳۲۲	۸۹۳۷	۱۱.۰۹	۵۷۴	۱۴۲۵۰	۱۴۸۲۳	۱۳.۹۶	۸۳۶۴	۷۲
فومن	۹۲۴۶	۷۵۸۲	۱۶۶۴	۴.۴۱	۱۹۷	۷۳۶۹	۷۵۶۶	۲.۷۸	۱۴۶۷	۲۱۳
لاهیجان	۲۱۰۱۱	۱۷۱۶۸	۳۸۴۳	۱۰.۰۲	۳۴۷	۱۷۱۱۲	۱۷۴۵۹	۵.۸۸	۳۴۹۶	۵۶
لنگرود	۱۰۸۵۸	۶۱۹۵	۴۶۶۳	۵.۱۸	۴۹۴	۶۱۲۳	۶۶۱۷	۷.۰۲	۴۱۶۹	۷۱
ماسال	۴۵۳۹	۳۸۷۷	۶۶۲	۲.۱۶	۵۳	۳۸۴۲	۳۸۹۵	۱.۰۷	۶۰۹	۳۵

(منبع: محاسبات براساس سرشماری کشاورزی ۱۳۹۳)

نقشه ۲. سطح‌بندی استان گیلان به لحاظ مساحت اراضی باغی

(منبع: نگارنده، ۱۳۹۶)

نقشه ۱. سطح‌بندی استان گیلان به لحاظ مساحت اراضی زراعی

(منبع: نگارنده، ۱۳۹۶)

یافته‌های استنباطی

جدول شماره ۳ تعداد بهره‌برداری و توزیع درصد انواع فعالیت‌های کشاورزی را در سطح شهرستان‌های استان گیلان نشان می‌دهد.

همچنین آمار مربوط به تعداد مجوزهای صادرشده صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی استان گیلان نشان می‌دهد، به‌طورکلی تاکنون تعداد ۲۴۰۲ مجوز برای انواع صنایع تبدیلی و تکمیلی واقع در مناطق روستایی استان (صنایع فعال) شده است. در این میان شهرستان رشت با ۵۶۳ مجوز مقام اول را داراست. پس از آن شهرستان‌های لاهیجان با ۴۲۶، رودسر با ۲۱۷ و لنگرود با ۱۹۵ مجوز، بیشترین تعداد صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی فعال استان را به خود اختصاص داده‌اند. قابل ذکر است، بندرانزلی، آستارا و ماسال در این میان پایین‌ترین رتبه را به خود اختصاص می‌دهند. در این میان، نکته حائزاهمیت آنکه، تعداد مجوزهای صادرشده بیش از رقم فوق است که تعداد قابل‌توجهی از این صنایع در برخی از شهرستان‌های استان گیلان در حال حاضر غیرفعال هستند (جدول ۲).

جدول ۲: مجوزهای صادرشده صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی استان گیلان به تفکیک شهرستان، سال ۱۳۹۵

شهرستان	تعداد صنایع فعال					
	کل	زراعی	باغی	دامی	شیلاتی	تعداد شاغلان
آستارا	۴۲	۲۰	۲۱	۱	۰	۵۷۱
آستانه اشرفیه	۱۸۴	۱۵۸	۱۵	۸	۳	۱۳۹۲
املش	۶۲	۴۳	۱۳	۶	۰	۶۴۵
بندرانزلی	۴۱	۲۳	۶	۹	۳	۶۴۰
تالش	۱۸۶	۱۳۰	۴۶	۷	۳	۱۶۶۴
رشت	۵۶۳	۴۹۵	۲۵	۲۵	۸	۳۸۵۴
رضوان شهر	۵۷	۴۳	۶	۷	۱	۳۸۰
رودبار	۸۸	۳۳	۵۰	۵	۰	۸۰۸
رودسر	۲۱۷	۱۸۷	۲۴	۶	۰	۱۲۴۷
سیاهکل	۶۱	۴۸	۵	۸	۰	۶۱۴
شفت	۱۰۰	۹۶	۲	۲	۰	۴۸۴
صومعه‌سرا	۱۸۳	۱۶۱	۹	۱۲	۱	۱۲۱۶
فومن	۱۲۸	۱۱۵	۳	۱۰	۰	۷۲۴
لنگرود	۱۹۵	۱۷۰	۱۶	۴	۵	۱۲۴۹
لاهیجان	۲۴۶	۲۳۷	۴	۵	۰	۱۳۱۸
ماسال	۴۹	۴۳	۰	۵	۱	۳۳۸
استان گیلان	۲۴۰۲	۲۰۰۲	۲۵۵	۱۲۰	۲۵	۱۷۱۴۴

(منبع: اداره کل جهاد کشاورزی استان گیلان، واحد صنایع تبدیلی و

تکمیلی کشاورزی، ۱۳۹۵)

جدول ۳. تعداد بهره‌برداران و توزیع درصد انواع فعالیت‌های کشاورزی در سطح شهرستان‌های استان گیلان، سال ۱۳۹۳

شهرستان	تعداد کل بهره‌برداران	زراعت		باغداری		کشت گلخانه‌ای		پرورش طیور		پرورش زنبور عسل		پرورش دام		پرورش دام سبک		پرورش گاو		پرورش ماهی	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد		
گیلان	۵۸۴۲۷۷	۱۱۹۰۱۲	۲۰.۳	۱۷۵۱۰۰	۲۹.۸	۲۸۵	۰.۰۵	۱۶۱۲۵۰	۲۴.۷	۲۶۶۸	۰.۰۵	۱۱۲۹۶	۱.۷	۱۱۲۹۶	۱.۷	۲۷۲۳	۰.۰۵	۵۸۸۶	۰.۱
آستارا	۷۲۱۴۵	۲۲۲۴	۳.۱	۴۱۱۴	۵.۶	۰	۰	۴۹۱۲	۶.۷	۱۷۱	۰.۲	۲۶۴	۰.۴	۲۶۴	۰.۴	۲	۰.۰۰۳	۶	۰.۰۰۸
آستانه اشرفیه	۲۸۲۰۰	۱۷۱۰۴	۶۰.۳	۹۱۲۰	۳۲.۳	۲۱	۰.۰۷	۹۱۰۶	۳۲.۳	۷۵	۰.۲۷	۵۰	۰.۱۸	۷۰	۰.۲۵	۹	۰.۰۳	۹۱	۰.۳۲
امش	۱۹۷۱۶	۵۲۶۳	۲۶.۷	۸۳۷۲	۴۲.۵	۲	۰.۰۱	۳۷۲۰	۱۸.۹	۱۸۳	۰.۹۳	۵۰۹	۲.۶	۵۰۹	۲.۶	۱۲	۰.۰۶	۲۷	۰.۱۴
بنرانی	۵۷۲۶	۲۳۰۶	۴۰.۳	۱۵۵۶	۲۷.۲	۱۴	۰.۲۴	۱۴۲۳	۲۵.۰	۷	۰.۱۲	۲۱	۰.۴	۲۱	۰.۴	۶	۰.۱۰	۸۹	۱.۵۵
رشت	۱۱۸۶۵۵	۴۱۱۱۹	۳۴.۷	۷۸۰۸۲	۶۶.۰	۴۴	۰.۰۴	۳۰۹۹۶	۲۶.۱	۵۹	۰.۰۵	۱۴۸	۱.۲	۱۴۸	۱.۲	۱۰	۰.۰۱	۲۵۰۶	۲.۱۱
رضوان‌شهر	۳۰۰۰۴	۹۷۳۳	۳۲.۴	۷۲۱۲	۲۴.۰	۶	۰.۰۲	۸۰۳۶	۲۶.۸	۴۳۴	۱.۴۵	۹۰۷	۲.۰	۹۰۷	۲.۰	۱۵	۰.۰۵	۸۷	۰.۲۹
رودبار	۲۸۵۳۱	۷۰۵۲	۲۴.۷	۱۰۲۰۸	۳۵.۸	۰	۰.۰۰	۵۲۱۱	۱۸.۶	۲۳۰	۱.۱۶	۱۵۶۸	۵.۵	۱۵۶۸	۵.۵	۲	۰.۰۱	۳۷	۰.۱۳
رودسر	۵۵۶۶۷	۱۶۰۴۶	۲۸.۷	۲۱۹۵۳	۳۹.۲	۹۶	۰.۱۷	۱۲۰۷۳	۲۱.۶	۷۳۷	۱.۲۳	۱۱۲۰	۲.۰	۱۱۲۰	۲.۰	۱۵	۰.۰۲	۸۵	۰.۱۵
سیاهکل	۲۱۰۱۳	۶۴۵۸	۳۰.۷	۴۶۶۴	۲۲.۲	۱	۰.۰۰	۵۴۷۱	۲۶.۰	۲۰۱	۰.۹۶	۷۵۷	۳.۶	۷۵۷	۳.۶	۱۲۱	۰.۵۸	۶۲	۰.۳۰
شفت	۲۴۵۹۰	۱۰۹۰۵	۴۱.۵	۶۷۴۱	۲۷.۵	۱	۰.۰۰	۹۰۳۶	۲۶.۱	۲۴۵	۱.۰۱	۵۰۳	۲.۰	۵۰۳	۲.۰	۱۲۰۶	۴.۹	۱۲۷۱	۵.۲
صومعه‌سرا	۵۲۱۶۹	۲۱۴۷۵	۴۱.۲	۱۷۹۰۳	۳۴.۷	۱۶۴	۰.۳۱	۱۲۰۴۵	۲۳.۱	۷۹	۰.۱۵	۱۵۳	۰.۳	۱۵۳	۰.۳	۲۹	۰.۰۷	۶۵۴	۱.۲۵
تالش	۷۵۷۵۱	۱۸۸۳۲	۲۴.۹	۲۰۰۵۵	۲۶.۵	۶	۰.۰۱	۲۲۰۲۹	۲۹.۴	۶۲۹	۰.۸۴	۲۵۸۹	۳.۴	۲۵۸۹	۳.۴	۲	۰.۰۰۳	۷۰	۰.۰۹
فومن	۴۲۷۲۶	۱۲۴۲۴	۲۹.۰	۱۰۳۷۱	۲۴.۷	۶	۰.۰۱	۱۱۱۵۰	۲۵.۵	۱۸۲	۰.۴۳	۷۶۷	۱.۸	۷۶۷	۱.۸	۲۳۳	۰.۵۵	۵۹۹	۱.۳۷
لاهیجان	۵۶۷۶۷	۲۵۱۵۶	۴۴.۳	۱۴۴۸۸	۲۵.۵	۱۲	۰.۰۲	۱۱۸۹۸	۲۱.۰	۱۰۳	۰.۱۸	۲۲۶	۰.۴	۲۲۶	۰.۴	۱۵۹	۰.۲۸	۱۵۹	۰.۲۸
لنگرود	۲۳۳۲۷	۱۲۴۲۶	۵۳.۳	۱۰۷۵۰	۴۶.۰	۱۱	۰.۰۳	۶۲۴۸	۲۶.۸	۱۴۴	۰.۴۳	۴۵۱	۱.۳	۴۵۱	۱.۳	۲۱۶	۰.۹۲	۴۰	۰.۱۲
ماسال	۲۵۳۵۰	۷۴۷۹	۲۹.۴	۵۰۰۲	۱۹.۷	۱	۰.۰۰	۶۸۹۰	۲۷.۱	۱۰۹	۰.۴۳	۱۲۶۳	۵.۰	۱۲۶۳	۵.۰	۱۹	۰.۰۷	۱۰۳	۰.۴۰

(منبع: سرشماری کشاورزی ۱۳۹۳)

پایینی برخوردار بوده و شاید برای رفع نیازهای داخلی، کالاهای تولیدی مربوط به صنعت موردنظر را نیز وارد می‌کند.

بر این اساس نتایج به‌دست آمده از تمرکز نسبی هر یک از محصولات زراعی در سطح منطقه بدین شرح است:

محصول برنج در سطح شهرستان‌های املش، رودسر، سیاهکل، فومن، لاهیجان و لنگرود نسبت به کل منطقه از سطح پایین‌تری برخوردار است. همچنین بالاترین تمرکز نسبی گندم و جو، مربوط به شهرستان‌های رودبار، رضوان‌شهر و تالش با فاصله زیادی نسبت به آستارا، سیاهکل، رودسر و املش است. این امر می‌تواند زمینه‌ساز شکل‌گیری صنایع وابسته به آن‌ها در سطح شهرستان‌های مذکور باشد. از سوی دیگر، نتایج نشان می‌دهد، شهرستان‌های رودبار، سیاهکل، املش، شفت، رودسر، فومن و لاهیجان سطح پایین‌تری از نظر تولید هندوانه در کل منطقه را به خود اختصاص می‌دهند. بالاترین تمرکز نسبی بادام زمینی در سطح استان گیلان به آستانه‌اشرفیه، رشت و تالش اختصاص دارد که می‌تواند موقعیت مناسبی هم از نظر صادرات و هم توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی مرتبط به آن باشد. چای نیز بیشتر در سطح شهرستان‌های املش، رودسر، لنگرود، لاهیجان و فومن از تمرکز قابل‌توجهی برخوردار است. به‌طور کلی براساس نتایج به‌دست آمده با تکنیک ضریب مکانی که تمرکز نسبی هر یک از محصولات را در سطح منطقه (استان گیلان) نشان می‌دهد، می‌توان به تنوع‌بخشی فعالیت‌ها پرداخت.

با استفاده از نتایج جدول بالا می‌توان ظرفیت و پتانسیل هر شهرستان را در زمینه توسعه انواع خاصی از فعالیت‌های کشاورزی دریافت. بر این اساس نتایج به‌دست آمده نشان می‌دهد، آستانه‌اشرفیه و لاهیجان بیشترین قابلیت را در انجام فعالیت زراعی؛ املش، فعالیت باغداری و پرورش زنبورعسل؛ آستارا، پرورش طیور و زنبورعسل؛ رودبار، فعالیت دامداری و پرورش زنبورعسل؛ شفت بیشترین قابلیت را در پرورش ماهی و کرم ابریشم؛ لنگرود نیز در پرورش کرم ابریشم دارا هستند.

➤ تعیین میزان تمرکز نسبی انواع فعالیت‌های کشاورزی در سطح منطقه با تکنیک ضریب مکانی^۱

ضریب مکانی روشی است که میزان تمرکز نسبی یک کارکرد در یک منطقه یا ناحیه را نشان می‌دهد. این تکنیک به‌ویژه برای تعیین سطح تمرکز صنعتی یا اشتغال مورد استفاده قرار می‌گیرد که در این صورت می‌توان شاخص اشتغال را جایگزین شاخص تولید کرد. ضریب مکانی در واقع نسبت نسبت‌هاست. به‌عنوان مثال این روش اشتغال در یک صنعت یا بخش خاص را در یک ناحیه نسبت به اشتغال در همان صنعت یا بخش در منطقه‌ای که ناحیه موردنظر در آن قرار دارد، می‌سنجد. برای محاسبه ضریب مکانی می‌توان از فرمول ذیل استفاده کرد.

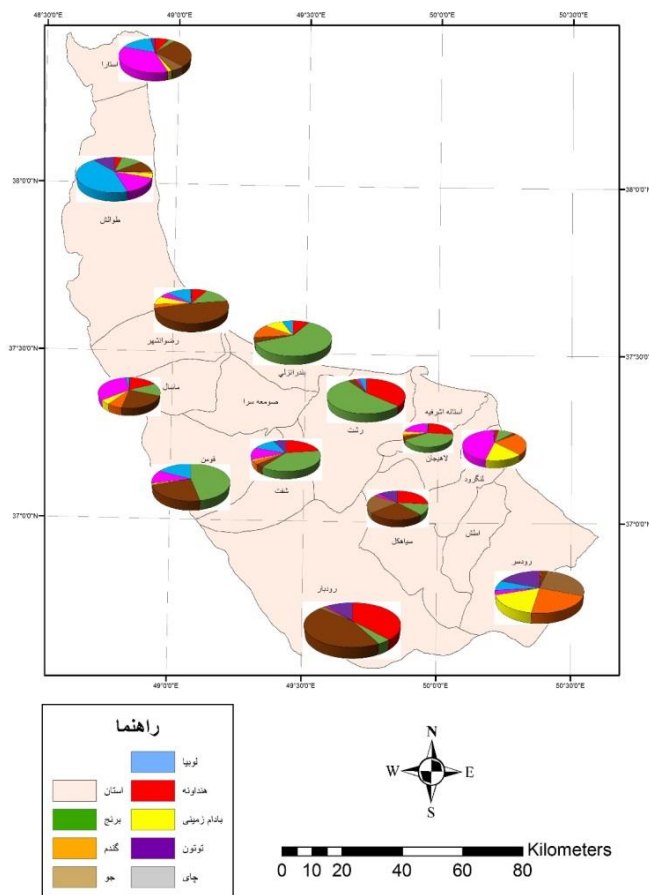
$$LQ = \frac{\frac{M_i}{M}}{\frac{R_i}{R}}$$

چنانچه مقدار LQ بزرگتر از ۱ باشد نشان‌دهنده این است که صنعت i در ناحیه فوق از تمرکز بیشتری برخوردار بوده و احتمالاً از فرصت‌های صادراتی در زمینه تولیدات صنعت فوق نیز بهره‌مند است. اگر مقدار LQ کمتر از ۱ باشد بیانگر این است که ناحیه فوق در زمینه صنعت i نسبت به کل منطقه از سطح

جدول ۴. میزان تمرکز نسبی انواع فعالیت‌های زراعی شهرستان‌های مورد مطالعه در سطح منطقه

شهرستان	کل تولید	برنج		گندم		جو		لوبیا		هندوانه		بادام زمینی		توتون		جای	
		مقدار LQ	تولید	مقدار LQ	تولید	مقدار LQ	تولید	مقدار LQ	تولید	مقدار LQ	تولید	مقدار LQ	تولید	مقدار LQ	تولید	مقدار LQ	تولید
املش	۱۶۲۸۴۷۰	۱۹۵۳۵	۰۰۰۷	۲۱۲۵	۰۹۲	۶۰	۰۰۰۳	۵۷۶	۰۰۰۳	۷۱۰	۰	۰۰۰۰	۴۸	۰	۱۶۲۶۰۸۷۱	۱۰۰۳	۱۶۲۶۰۸۷۱
آستارا	۱۵۱۶۹	۱۴۸۷۱	۵۴۴۹	۱۹۵۳	۶۰	۷۸۰۶	۰	۰	۰	۱۲۰	۱۲۰	۰	۴۸	۰	۷۹۲۸۰	۰	۷۹۲۸۰
آستانه‌انزلی	۱۳۳۵۷۱۰	۱۱۵۶۹۶	۴۸۱۵	۰	۰	۰	۰	۵۹۲۱	۱۷۰۰	۶۹۰۰	۶۹۰۰	۴۶۳۵	۹۲۷۵۹	۴۴۱۹۹	۰	۰	۰
بندر انزلی	۴۴۸۶۲	۳۴۵۶۲	۴۲۸۲	۰	۰	۰	۰	۳۱۱۱	۲۰۰	۱۰۰۰۰	۲۰۰۰۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
تالش	۸۳۰۷۶۱	۷۲۷۹۴	۴۸۷۰	۲۴۹۶	۱۸۶۸	۱۵۹۵	۲۶۲۲	۱۵۹۴۰	۲۶۲۲	۶۷۵۰	۶۷۵۰	۷۲۹۰	۷۵	۱۴۸۵	۴۴۷۸۵	۰	۰
رشت	۵۷۱۵۸۳	۳۰۰۲۸۷	۲۹۳۰	۰	۰	۰	۱۵۰۰	۱۲۲۱	۱۵۰۰	۹۸۰۰	۹۸۰۰	۱۰۶۷	۷۷۰	۸۵۷	۲۶۲۲۱۹	۲۰۰۷	۲۶۲۲۱۹
رضوان‌شهر	۶۰۶۴۸۴	۵۶۵۳۰	۵۱۸۱	۲۹۴۷	۳۳۱۳	۲۷۵۷	۳۲۱۳	۱۱۵۰۷	۱۵۰۰	۱۹۰۰	۱۹۰۰	۲۸۱۱	۲۵	۰۲۶	۰	۰	۰
رودبار	۲۸۲۱۶۸	۱۸۱۲۷	۳۵۷۱	۱۱۱۶۱۴	۲۶۳۵	۶۶۲۳۸	۲۶۳۵	۲۰۴	۱۲۴	۲۰۴	۰	۰	۲۴	۰	۰	۰	۰
رودسر	۱۳۱۰۶۷۵۹	۴۸۱۱۳	۱۲۱۸	۰۳۹	۹۸۰	۰۵۳	۸۵۰	۰۳۰	۸۵۰	۱۰۸۰	۱۰۸۰	۰۰۷	۰	۰	۱۳۰۵۴۵۱۸	۰	۱۳۰۵۴۵۱۸
سیاهکل	۱۸۳۰۹۵۱۵	۲۳۴۵۱	۰۷۲	۱۰۳۹	۲۷۸۷۵	۱۰۸۶	۲۹۶۸	۰۷۶	۲۹۶۸	۰	۰	۰	۰	۰	۱۷۸۹۹۹۱	۰	۱۷۸۹۹۹۱
شفت	۳۴۵۸۹۴۴	۶۵۴۸۸	۱۰۵	۰	۰	۰	۳۷۱	۰۵۰	۳۷۱	۱۸۹	۱۸۹	۰۰۵	۰	۰	۳۳۹۲۸۹۶	۰	۳۳۹۲۸۹۶
صومعه‌سرا	۵۱۸۹۳۹۶	۱۲۸۷۶۳	۱۲۷۹	۰	۰	۰	۲۱۵۳	۱۹۳۰	۲۱۵۳	۱۰۷۵۰	۱۰۷۵۰	۱۸۵۹	۵۴	۵۴	۲۶۰۷	۲۶۰۷	۲۶۰۷
فومن	۵۰۵۱۳۴۱۸	۶۷۰۴۹	۰۷۴	۰	۰	۰	۷۰۲	۰۶۵	۷۰۲	۸۴۴۸	۸۴۴۸	۰۱۵	۰	۰	۴۹۸۲۷۲۶	۰	۴۹۸۲۷۲۶
لاهیجان	۱۱۵۸۲۱۶۷	۱۱۶۰۰۵	۰۵۶	۰	۰	۰	۵۰۹۷	۰۳۰	۵۰۹۷	۷۶۹۲	۷۶۹۲	۰۶۰	۰	۰	۱۱۴۵۸۰۱۰	۰	۱۱۴۵۸۰۱۰
لنگرود	۱۱۶۱۳۶۰	۳۹۴۷۲	۰۱۹	۰	۰	۰	۳۰	۰۰۱	۳۰	۱۸۰۰۰	۱۸۰۰۰	۱۳۹	۰	۰	۱۱۵۵۴۹۵۸	۰	۱۱۵۵۴۹۵۸
ماسال	۴۱۴۷۲	۳۹۹۲۲	۵۳۵۱	۰	۰	۰	۱۲۵۰	۱۴۰۳۳	۱۲۵۰	۳۰۰	۳۰۰	۶۴۹	۰	۰	۰	۰	۰
کل استان	۶۴۵۱۴۵۸۱۸	۱۱۶۰۶۶۵	۱۵۳۴۰۷	۹۰۹۵۵	۱۳۸۶۶۹	۱۲۸۶۶۹	۱۲۸۶۶۹	۱۴۰۳۳	۱۲۵۰	۷۱۹۰۱۸	۷۱۹۰۱۸	۱۰۱۳۶۴	۲۵۷۵	۲۵۷۵	۶۳۳۳۳۱۸	۰	۶۳۳۳۳۱۸

(منبع: محاسبات نگارنده براساس اطلاعات سرشماری کشاورزی ۱۳۹۳)

نقشه ۳. میزان تمرکز نسبی انواع فعالیت‌های زراعی شهرستان‌های مورد مطالعه در سطح منطقه (منبع: نگارنده، ۱۳۹۶)

- ✓ کیوی: تالش - آستانه اشرفیه - رودسر - آستارا
- ✓ گیاهان دارویی: رودسر - تالش - رودبار - سیاهکل

بر این اساس، با توجه به نتایج فوق می‌توان استدلال کرد، با توجه به اینکه تمرکز نسبی هر فعالیت/ محصول بر مبنای میزان تولید آن، در سطح منطقه تعیین شده است، از این طریق می‌توان موقعیت هر شهرستان را در خصوص تقویب جنبه‌های صادراتی محصولات زراعی و باغی و همچنین توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی مرتبط به آن تقویت کرد و در جهت تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی گام برداشت.

- همچنین، بالاترین تمرکز نسبی انواع فعالیت‌های باغی در سطح استان گیلان به شرح زیر است:
- ✓ سیب: رودبار - آستانه اشرفیه - رشت - تالش - سیاهکل - شفت - لاهیجان
- ✓ گوجه سبز: آستانه اشرفیه - رشت - تالش - رودبار - سیاهکل - شفت - فومن - لاهیجان
- ✓ گردو: رودبار - تالش - سیاهکل - آستارا - رضوان شهر - رودسر - فومن
- ✓ فندق: رودسر - املش - سیاهکل - رودبار
- ✓ پرتقال: رودسر - املش - آستانه اشرفیه - تالش
- ✓ نارنگی: رودسر - املش - آستانه اشرفیه - تالش
- ✓ خرما: آستانه اشرفیه - تالش - آستارا - املش - رودسر - لاهیجان

جدول ۵. میزان تمرکز نسبی انواع فعالیت‌های باغی استان گیلان به تفکیک شهرستان

شهرستان	کل تولید	سیب		گوجه‌سبز		گردو	فندق		پرتقال		نارنگی		خرما		گیوهان دارویی	
		مقدار LQ	تولید	مقدار LQ	تولید		مقدار LQ	تولید	مقدار LQ	تولید	مقدار LQ	تولید	مقدار LQ	تولید	مقدار LQ	تولید
املش	۲۲۸۸۶۹	۱۵	۶۰	۰٫۳۱	۲۲۸۸	۲۶۵	۲۲۸۸	۲۶۵	۱۶۱۵۰	۴۷۱	۱۵۳۷۵	۱۲۲	۱۲۷۵	۱۲۱	۲۰۵۹	۸۹
آستارا	۲۷۴۲۲۳	۱۶۰	۵۵۰	۲٫۴۵	۴۰۰	۴۰۰	۲۲۸۸	۴۰۰	۲۰۴	۵۵۵	۵۵۵	۱۲۲	۲۶۸	۲۱۵	۱۲۷۲۰	۵
آستانه‌اشرفیه	۱۹۷۳۵	۱۱۴	۲۳۲	۰٫۹۳	۰	۰	۲۲۸۸	۰	۸۶۸	۱۲۲	۱۵۳۷۵	۱۲۲	۱۲۵	۱۶۰۶	۵۲۵۰	۰
بندر انزلی	۵۸۶۱۵	۴۵	۴	۰٫۰۵	۰	۰	۲۲۸۸	۰	۲۲۰	۸	۱۵۳۷۵	۸	۰	۰	۱۱۶۰	۰
نالش	۸۴۳۲۴	۱۶۰	۶۲۶	۵٫۹۷	۱۴۸۵	۱۴۸۵	۲۲۸۸	۰	۲۲۸۲۳	۲۹۰	۱۵۳۷۵	۲۹۰	۲۰۰	۸۳۵	۶۹۹۸۹۳	۴۱۸
رشت	۲۷۲۰۷۳	۱۲۰	۱۶۹۶	۰٫۴۹	۱۳۶	۱۳۶	۲۲۸۸	۱۳۶	۵۷۰	۰	۱۵۳۷۵	۰	۲۲۵	۰٫۱۹	۴۱۶۱۵	۰
رضوان‌شهر	۱۷۱۸۵	۵۸	۴۷۵	۲٫۱۹	۰	۰	۲۲۸۸	۰	۸۱۰	۹۰	۱۵۳۷۵	۹۰	۱۸	۰٫۳۵	۲۴۲۰	۰٫۳۸
رودبار	۵۷۳۲	۱۱۵۱	۱۸۹۴	۱۶٫۱۵	۹۱۱	۹۱۱	۲۲۸۸	۱۰۶	۲۱۸	۰	۱۵۳۷۵	۰	۱۶	۰٫۶۶	۳	۲۷
رودسر	۲۳۱۷۷۵	۸۰	۴۴۰	۱٫۰۵	۱۰۰۱۰	۱۰۰۱۰	۲۲۸۸	۱۰۰۱۰	۸۳۳۱۳	۳۴۶۶	۱۵۳۷۵	۳۴۶۶	۲۰۸	۱٫۴۷	۲۵۷۸۰	۲۲۶
سیاهکل	۹۵۰۰۹	۷۸۳۵	۲۹۲۶	۱٫۵۱	۲۲۴۵	۲۲۴۵	۲۲۸۸	۲۶۰	۱۶۰	۰	۱۵۳۷۵	۰	۱۶۵	۰٫۴۱	۱۱۲	۱۱۵
شفت	۶۶۰۱۸	۷۵	۱۴۹	۰٫۱۸	۸۸	۸۸	۲۲۸۸	۰٫۰۱	۳۳۹۵	۷۸	۱۵۳۷۵	۷۸	۲۰۳	۰٫۷۲	۱۶۰۲	۲
صومعه‌سرا	۲۷۰۴۰۶	۱۰۰	۲۱۸	۰٫۰۶	۲۶	۲۶	۲۲۸۸	۰٫۰۰	۷۱۰	۱۰	۱۵۳۷۵	۱۰	۸۱	۰٫۷۰	۷۰۶۸	۰٫۵
فومن	۸۲۶۱۲	۰	۱۰۸۵	۱٫۰۴	۸۸	۸۸	۲۲۸۸	۰٫۰۱	۱۰۲۴	۵	۱۵۳۷۵	۵	۱۸۹	۰٫۵۴	۲۱۹۱۳	۰
لاهیجان	۸۲۶۵۷	۱۵۸۴	۴۱۵	۰٫۴۰	۷۳	۷۳	۲۲۸۸	۰٫۰۱	۴۲۱	۴۲۵	۱۵۳۷۵	۴۲۵	۶۱۲	۱٫۷۴	۳۰۰	۰
لنگرود	۱۳۷۸۹۸	۳۲	۵۰۵	۰٫۰۳	۰	۰	۲۲۸۸	۰٫۰۰	۱۰۴۸۳	۲۷۸	۱۵۳۷۵	۲۷۸	۳۲۰	۰٫۵۴	۶۸۱	۰
ماسال	۷۸۱۷۴۳	۱۱۰	۱۹۵	۰٫۲۰	۰	۰	۲۲۸۸	۰٫۰۰	۱۲۹۶	۴۸	۱۵۳۷۵	۴۸	۱۰۰	۰٫۳۰	۵۰۰	۰
کل استان	۴۲۵۷۳۲۸	۳۷۰۱۴	۵۳۷۷۶	۱۶۰۴۱٫۱	۱۱۷۶۴۷۱	۱۶۰۴۱٫۱	۲۲۸۸	۰	۱۱۷۶۴۷۱	۶۰۷۰۳	۱۵۳۷۵	۶۰۷۰۳	۱۸۱۲۹	۱۴۱۱۲۵۷	۲۳۳۰۸	۲۳۳۰۸

(منبع: محاسبات نگارنده براساس برآورد جهاد کشاورزی استان گیلان، ۱۳۹۵)

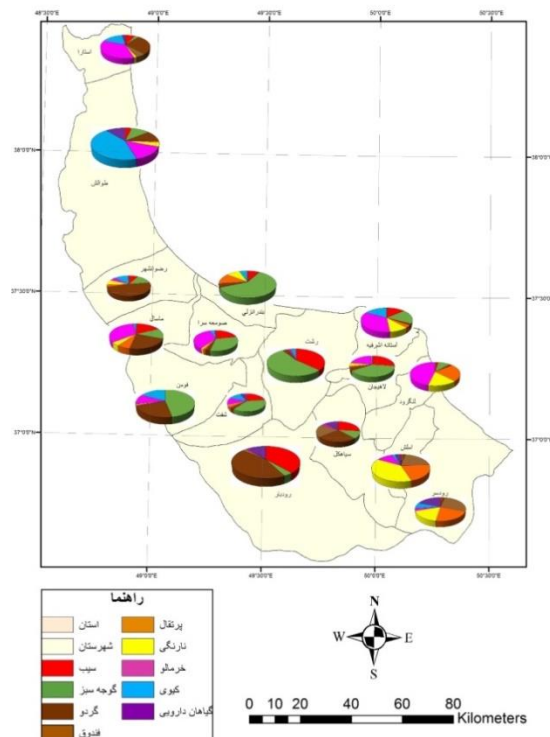
نتایج مندرج در جدول زیر، تمرکز نسبی انواع دام را در سطح منطقه نشان می‌دهد:

✓ گوسفند و بره: تالش، ماسال، رضوان‌شهر، رودبار، شفت، سیاهکل، فومن.

✓ بز و بزغاله: رودبار، لنگرود، سیاهکل، رودسر، املش، فومن، شفت، ماسال.

✓ گاومیش: رشت.

گاو و گوساله: رشت، آستانه‌اشرفیه، لاهیجان، بندرانزلی، صومعه‌سرا، آستارا، لنگرود، املش، رودسر.

نقشه ۴. میزان تمرکز نسبی انواع فعالیت‌های باغی شهرستان‌های مورد مطالعه در سطح منطقه (منبع: نگارنده، ۱۳۹۶)

جدول ۶. میزان تمرکز نسبی انواع دام استان گیلان به تفکیک شهرستان

شهرستان	تعداد کل دام‌ها	گوسفند و بره		بز و بزغاله		گاو و گوساله		گاومیش	
		تعداد	مقدار LQ	تعداد	مقدار LQ	تعداد	مقدار LQ	تعداد	مقدار LQ
رشت	۸۵۹۴۲	۹۶۳	۰,۰۲	۶۳۳	۰,۰۷	۸۱۳۷۰	۲,۹۳	۲۹۷۶	۲,۰۲
رضوان‌شهر	۱۲۱۴۱۲	۸۰۱۵۰	۱,۱۹	۱۰۰۲۸	۰,۷۹	۲۳۳۲۷	۰,۵۹	۷۹۰۷	۰,۲۸
تالش	۳۹۷۰۹۹	۲۸۷۹۵۶	۱,۳۱	۳۰۲۲۸	۰,۷۲	۷۴۰۱۳	۰,۵۸	۴۹۰۲	۰,۲۴
آستانه‌اشرفیه	۲۵۷۳۶	۲۱	۰,۰۰	۹	۰,۰۰	۲۲۸۷۶	۲,۷۵	۲۸۳۰	۰,۴۶
ماسال	۱۳۵۵۶۴	۹۱۰۵۴	۱,۲۱	۱۴۲۰۴	۱,۰۰	۲۹۳۶۱	۰,۶۷	۹۴۵	۰,۰۱
آستارا	۳۹۷۲۵	۱۷۶۰۱	۰,۸۰	۵۸۳	۰,۱۴	۲۰۰۷۳	۱,۵۶	۱۴۶۸	۰,۰۸
بندرانزلی	۷۵۰۹	۵۳۰	۰,۱۳	۱۸	۰,۰۲	۵۹۲۲	۲,۴۴	۱۰۳۹	۰,۰۲
صومعه‌سرا	۳۲۷۲۶	۳۵۵۴	۰,۲۰	۱۹۴۱	۰,۵۶	۲۲۲۶۵	۲,۱۰	۴۹۶۶	۰,۰۲
لنگرود	۵۳۳۰۱	۱۹۷۵۳	۰,۶۷	۷۵۳۱	۱,۳۴	۲۵۳۲۵	۱,۴۷	۶۹۲	۰,۰۱
شفت	۱۱۰۰۶۷	۶۶۳۲۱	۱,۰۹	۱۱۸۶۵	۱,۰۳	۳۱۶۶۹	۰,۸۹	۲۱۲	۰,۰۰
سیاهکل	۹۴۶۷۵	۵۵۳۷۴	۱,۰۵	۱۳۱۷۵	۱,۳۲	۲۵۹۰۲	۰,۸۵	۲۲۴	۰,۰۱
لاهیجان	۳۸۱۷۸	۳۲۲۸	۰,۱۵	۲۵۳۶	۰,۶۳	۳۱۹۵۰	۲,۵۹	۴۶۴	۰,۰۲
فومن	۱۲۰۰۸۷	۷۰۰۴۲	۱,۰۵	۱۳۱۹۱	۱,۰۴	۳۶۷۷۲	۰,۹۵	۸۲	۰,۰۰
املش	۴۰۵۱۲	۱۸۰۹۷	۰,۸۱	۴۵۹۲	۱,۰۸	۱۷۸۲۳	۱,۳۶	۰	۰,۰۰
رودسر	۱۳۱۵۵۲	۶۷۹۲۲	۰,۹۳	۱۷۹۱۴	۱,۳۰	۴۵۷۱۶	۱,۰۸	۰	۰,۰۰
رودبار	۲۳۴۰۱۱	۱۴۴۲۷۹	۱,۱۱	۴۷۲۹۷	۱,۹۲	۴۲۴۳۵	۰,۵۶	۰	۰,۰۰
کل استان	۱۶۷۱۶۹۶	۹۲۶۸۴۵	-	۱۷۵۷۴۵	-	۵۴۰۳۹۹	-	۲۸۷۰۷	-

(منبع: محاسبات نگارنده براساس اطلاعات سرشماری کشاورزی ۱۳۹۳)

جدول ۷: میزان تنوع صنایع تبدیلی و تکمیلی مناطق روستایی استان گیلان به تفکیک شهرستان

شهرستان	تعداد شاغلین	ضریب I
آستارا	۵۷۱	۶۸/۳۵
آستانه اشرفیه	۱۳۹۲	۵۳/۹۶
املش	۶۴۵	۴۲/۵
بندرانزلی	۶۳۰	۳۳/۸۵
تالش	۱۶۶۴	۴۹/۵۲
رشت	۳۸۵۴	۵۲/۳۹
رضوان شهر	۳۸۰	۵۲/۵۹
رودبار	۷۸۸	۶۴/۲۴
رودسر	۱۲۵۷	۶۰/۴۸
سیاهکل	۴۳۰	۴۲/۲۰
شفت	۴۸۴	۸۳/۶
صومعه سرا	۱۲۱۶	۵۶/۶۷
فومن	۷۲۴	۶۶/۸۷
لاهیجان	۱۳۰۰	۸۰/۶۵
لنگرود	۱۲۴۴	۵۶/۶
ماسال	۳۳۳	۶۰
جمع کل	۱۶۹۱۲	۴۹/۶

(منبع: محاسبات نگارنده، ۱۳۹۶)

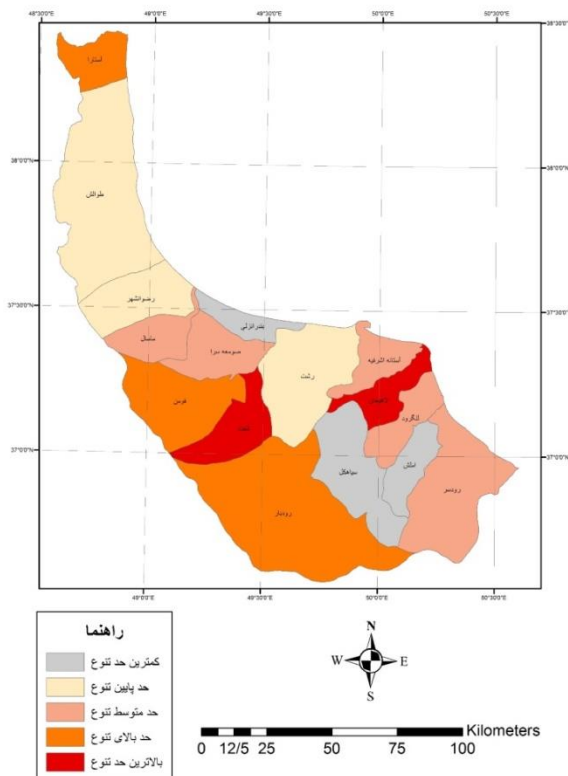
تعیین میزان تنوع صنایع تبدیلی و تکمیلی مناطق روستایی با استفاده از شاخص تخصصی^۱

این شاخص درجه تخصصی شدن فعالیت‌های صنعتی را در سطح یک منطقه نشان می‌دهد. برای همین منظور در این پژوهش از شاخص تخصصی برای تعیین میزان تخصصی بودن صنایع کوچک و کارگاهی مناطق روستایی استان گیلان بهره گرفته شده است. برای محاسبه شاخص مذکور از فرمول ذیل استفاده می‌شود.

$$I = \sqrt{P_1^2 + P_2^2 + P_3^2 + \dots + P_n^2}$$

در این فرمول I عبارت از شاخص تخصصی و P1، P2، P3 و ... سهم درصدی هر یک از فعالیت‌های صنعتی در کل شاغلان بخش‌های صنعتی در یک منطقه یا یک شهر است. مقدار شاخص I همواره بین صفر و ۱۰۰ است (کلانتری، ۱۳۸۰: ۱۶۹).

محاسبات حاکی از آن است که استان گیلان به لحاظ تمرکز و تنوع صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی در حد متوسطی قرار دارد. نتایج مربوط به تفکیک شهرستان نشان می‌دهد، شاخص تخصصی برای شهرستان‌های بندرانزلی و سیاهکل، املش و تالش به ترتیب ۳۳/۸۵، ۴۲/۲، ۴۲/۵، ۴۹/۵۲ است که نشانگر برخورداری از تنوع فعالیت‌های صنعتی در این شهرستان‌ها است؛ درحالی‌که شاخص فوق برای شهرستان‌های شفت، لاهیجان، آستارا و فومن با ۸۳/۶، ۸۰/۶۵، ۶۸/۳۵ و ۶۶/۸۷ را نشان می‌دهد و نشان از نرخ تمرکز و تخصصی شدن صنایع در آن‌ها است. سایر شهرستان‌ها از نظر میزان تنوع صنایع تبدیلی و تکمیلی در سطح متوسط قرار دارند که نتایج در جدول زیر نشان داده شده است.

نقشه ۵. سطح بندی استان گیلان به لحاظ میزان تنوع صنایع تبدیلی و تکمیلی مناطق روستایی (منبع: نگارنده، ۱۳۹۶)

در اینجا مقدار La همواره بین صفر تا صد در نوسان است. هرچقدر میزان La بیشتر باشد بیانگر همگرایی و پیوستگی بالا بین دو نوع فعالیت در منطقه مورد مطالعه است (کلانتری، ۱۳۸۰: ۱۶۵-۱۶۴). در جداول زیر مقدار La بین تعداد صنایع تبدیلی و تکمیلی روستایی به ترتیب با سطح زیرکشت محصولات زراعی، سطح زیرکشت محصولات باغی و همچنین تعداد کل دام محاسبه شده است.

➤ تعیین میزان پیوستگی و همگرایی بین انواع فعالیت‌های کشاورزی و صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به آن با تکنیک پیوستگی مکانی^۱

یکی دیگر از روش‌هایی که در تجزیه و تحلیل‌های منطقه‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرد، تکنیک اندازه‌گیری سطح پیوستگی یا همگرایی است. این روش نشان می‌دهد که تا چه حد بین کارکردها یا فعالیت‌های مختلف در یک منطقه پیوستگی و همگرایی وجود دارد و تا چه حد یک فعالیت، واحدهای مرتبط با حوزه فعالیت خود را به منطقه جذب کرده است. این کار می‌تواند با استفاده از فرمول ذیل انجام گیرد.

$$La = 100 - \frac{\sum |X - Y|}{2}$$

جدول ۸. میزان پیوستگی مکانی بین سطح زیرکشت محصولات زراعی و تعداد صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به آن واقع در مناطق

روستایی استان گیلان

شهرستان	تعداد صنایع تبدیلی و تکمیلی	سهم درصدی صنایع تبدیلی و تکمیلی (X)	سطح زیرکشت محصولات زراعی	سهم درصدی سطح زیرکشت زراعی (Y)	X - Y
املش	۴۳	۲,۱۵	۱۱۳۲۸,۰	۳,۵۹	۱,۴۴
آستارا	۲۰	۱,۰۰	۳۷۲۷,۷	۱,۱۸	۰,۱۸
آستانه اشرفیه	۱۵۸	۷,۸۹	۲۷۶۵۸,۰	۸,۷۶	۰,۸۷
بندرانزلی	۲۳	۱,۱۵	۵۷۶۳,۰	۱,۸۳	۰,۶۸
تالش	۱۳۰	۶,۴۹	۱۹۸۳۹,۰	۶,۲۸	۰,۲۱
رشت	۴۹۵	۲۴,۷۳	۷۱۱۵۷,۰	۲۲,۵۳	۲,۱۹
رضوان شهر	۴۳	۲,۱۵	۱۳۴۳۵,۵	۴,۲۵	۲,۱۱
رودبار	۳۳	۱,۶۵	۱۸۰۶۱,۰	۵,۷۲	۴,۰۷
رودسر	۱۸۷	۹,۳۴	۱۵۹۶۴,۰	۵,۰۶	۴,۲۹
سیاهکل	۴۸	۲,۴۰	۱۷۶۹۴,۰	۵,۶۰	۳,۲۱
شفت	۹۶	۴,۸۰	۱۷۰۳۸,۹	۵,۴۰	۰,۶۰
صومعه سرا	۱۶۱	۸,۰۴	۳۱۲۲۸,۸	۹,۸۹	۱,۸۵
فومن	۱۱۵	۵,۷۴	۱۶۲۲۶,۵	۵,۱۴	۰,۶۱
لاهیجان	۲۳۷	۱۱,۸۴	۲۶۷۴۲,۰	۸,۴۷	۳,۳۷
لنگرود	۱۷۰	۸,۴۹	۱۱۳۹۴,۰	۳,۶۱	۴,۸۸
ماسال	۴۳	۲,۱۵	۸۵۱۰,۰	۲,۷۰	۰,۵۵
کل استان	۲۰۰۲	۱۰۰,۰۰	۳۱۵۷۶۷,۴	۱۰۰,۰۰	۳۱,۰۰۹

$$La = 100 - \left[\frac{\sum |X - Y|}{2} \right] = 100 - 15.54 = 84.45$$

(منبع: محاسبات نگارنده، ۱۳۹۶)

جدول ۹. میزان پیوستگی مکانی بین سطح زیرکشت محصولات باغی و تعداد صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به آن واقع در مناطق

روستایی استان گیلان

شهرستان	تعداد صنایع تبدیلی و تکمیلی	سهم درصدی صنایع تبدیلی و تکمیلی (X)	سطح زیرکشت محصولات باغی	سهم درصدی سطح زیرکشت باغی (Y)	$ X - Y $
املش	۱۳	۵,۱۰	۶۱۵۰,۹	۶,۹۶	۱,۸۶
آستارا	۲۱	۸,۲۴	۱۶۴۳,۳	۱,۸۶	۶,۳۸
آستانه اشرفیه	۱۵	۵,۸۸	۱۰۷۶,۷	۱,۲۲	۴,۶۶
بندر انزلی	۶	۲,۳۵	۲۰۸,۹	۰,۲۴	۲,۱۲
تالش	۴۶	۱۸,۰۴	۷۵۶۶,۷	۸,۵۶	۹,۴۸
رشت	۳۵	۱۳,۷۳	۵۸۳۴,۶	۶,۶۰	۷,۱۲
رضوان شهر	۶	۲,۳۵	۶۵۳۲,۴	۷,۳۹	۵,۰۴
رودبار	۵۰	۱۹,۶۱	۱۱۰۵۱,۵	۱۲,۵۰	۷,۱۱
رودسر	۲۴	۹,۴۱	۳۱۶۹۹,۴	۲۴,۵۵	۱۵,۱۴
سیاهکل	۵	۱,۹۶	۳۲۶۶,۷	۳,۷۰	۱,۷۳
شفت	۲	۰,۷۸	۱۲۹۶,۵	۱,۴۷	۰,۶۸
صومعه سرا	۹	۳,۵۳	۱۱۲۸۸,۸	۱۲,۷۷	۹,۲۴
فومن	۳	۱,۱۸	۱۰۱۵,۷	۱,۱۵	۰,۰۳
لاهیجان	۴	۱,۵۷	۳۳۷۲,۷	۳,۸۲	۲,۲۵
لنگرود	۱۶	۶,۲۷	۳۳۵۰,۰	۳,۷۹	۲,۴۸
ماسال	۰	۰,۰۰	۳۰۳۹,۴	۳,۴۴	۳,۴۴
کل استان	۲۵۵	۱۰۰,۰۰	۸۸۳۹۴,۲	۱۰۰,۰۰	۷۸,۷۶

$$La = 100 - \left[\frac{\sum |X - Y|}{2} \right] = 100 - 39.37 = 60.62$$

(منبع: محاسبات نگارنده، ۱۳۹۶)

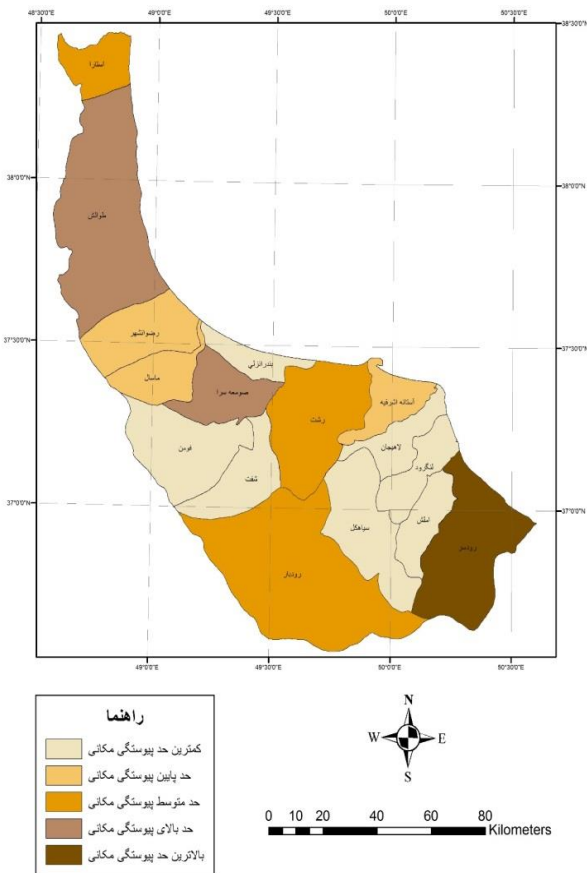
جدول ۱۰. میزان پیوستگی مکانی بین تعداد کل دام‌ها و صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به فعالیت‌های دامی واقع در مناطق روستایی

استان گیلان

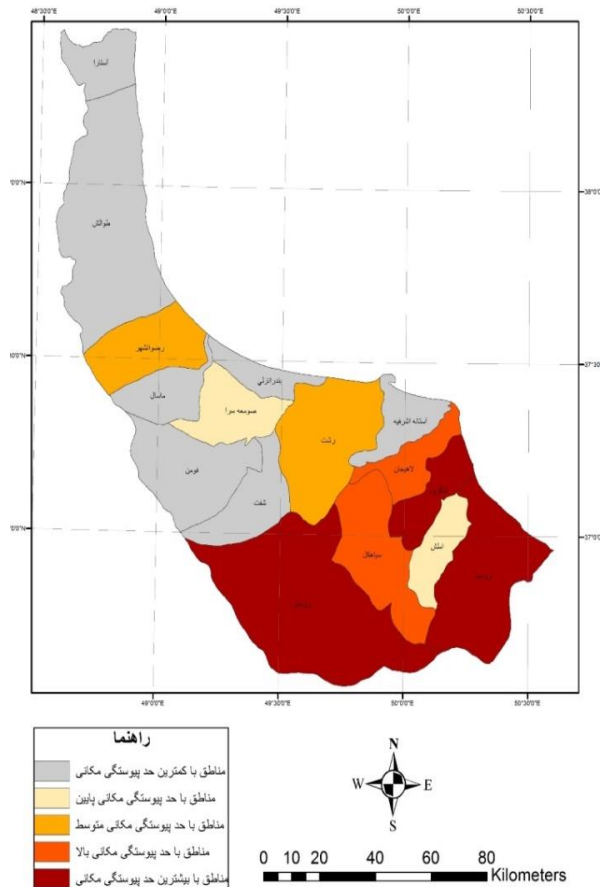
شهرستان	تعداد صنایع تبدیلی و تکمیلی	سهم درصدی صنایع تبدیلی و تکمیلی (X)	تعداد کل دام‌ها	سهم درصدی تعداد کل دام‌ها (Y)	$ X - Y $
املش	۶	۵,۰۰	۴۰۵۱۲	۲,۴۲	۲,۵۷
آستارا	۱	۰,۸۳	۳۹۷۲۵	۲,۳۸	۱,۵۵
آستانه اشرفیه	۸	۶,۶۷	۲۵۷۳۶	۱,۵۴	۵,۱۲
بندر انزلی	۹	۷,۵۰	۷۵۰۹	۰,۴۵	۷,۰۵
تالش	۷	۵,۸۳	۳۹۷۰۹۹	۲۳,۸۱	۱۷,۹۷
رشت	۲۵	۲۰,۸۳	۸۵۹۴۲	۵,۱۵	۱۵,۶۸
رضوان شهر	۷	۵,۸۳	۱۲۱۴۱۲	۷,۲۸	۱,۴۵
رودبار	۵	۴,۱۷	۲۳۴۰۱۱	۱۴,۰۳	۹,۸۶
رودسر	۶	۵,۰۰	۱۳۱۵۵۲	۷,۸۹	۲,۸۹
سیاهکل	۸	۶,۶۷	۹۴۶۷۵	۵,۶۸	۰,۹۹
شفت	۲	۱,۶۷	۱۱۰۰۶۷	۶,۶۰	۴,۹۳
صومعه سرا	۱۲	۱۰,۰۰	۳۲۷۲۶	۱,۹۶	۸,۰۴
فومن	۱۰	۸,۳۳	۱۲۰۰۸۷	۷,۲۰	۱,۱۳
لاهیجان	۵	۴,۱۷	۳۸۱۷۸	۲,۲۹	۱,۸۸
لنگرود	۴	۳,۳۳	۵۳۳۰۱	۳,۲۰	۰,۱۴
ماسال	۵	۴,۱۷	۱۳۵۵۶۴	۸,۱۳	۳,۹۶
کل استان	۱۲۰	۱۰۰,۰۰	۱۶۶۸۰۹۶	۱۰۰,۰۰	۸۵,۲۱

$$La = 100 - \left[\frac{\sum |X - Y|}{2} \right] = 100 - 42.6 = 57.39$$

(منبع: محاسبات نگارنده، ۱۳۹۶)

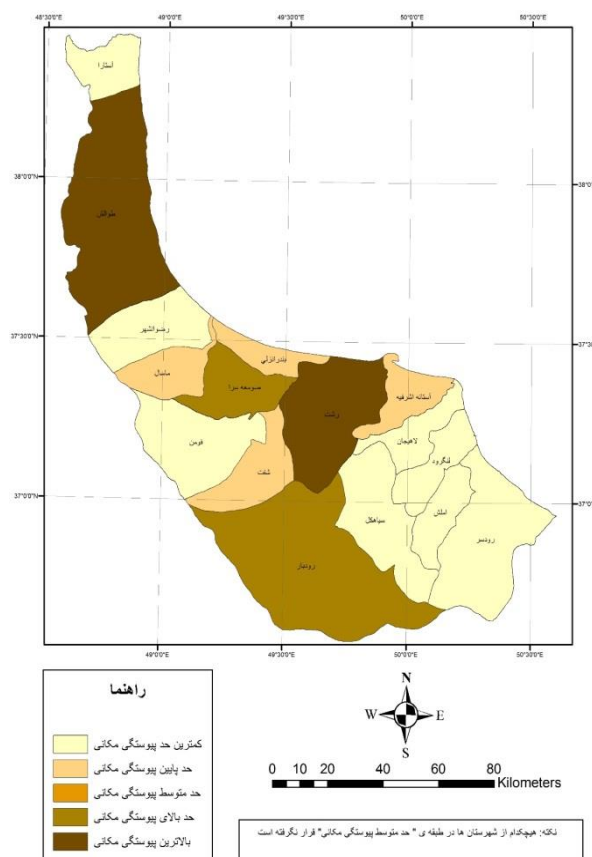
نقشه ۷. سطح‌بندی استان گیلان به لحاظ میزان پیوستگی مکانی بین سطح زیرکشت محصولات باغی و تعداد صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به فعالیت‌های زراعی واقع در مناطق روستایی (منبع: نگارنده، ۱۳۹۶)

نقشه ۶. سطح‌بندی استان گیلان به لحاظ میزان پیوستگی مکانی بین سطح زیرکشت محصولات زراعی و تعداد صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به فعالیت‌های زراعی واقع در مناطق روستایی (منبع: نگارنده، ۱۳۹۶)

نتیجه‌گیری و ارائه نقشه‌های پیشنهادی

چنانکه پیشتر بیان شد، هدف از پژوهش حاضر، شناسایی پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های اقتصادی مناطق روستایی در سطح شهرستان‌های استان گیلان به منظور تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی آن‌ها در راستای دستیابی به توسعه روستایی و توسعه منطقه‌ای است. از آنجایی که تنوع در فعالیت‌های اقتصادی و محصولات کشاورزی مخاطرات را کاهش می‌دهد، گزینه‌های بیشتری را پیش‌رو می‌نهد و در نهایت برون‌ده نظام اجتماعی را نیز به شکل عادلانه‌تری بین اجزای حیاتی آن تقسیم می‌کند. از همین‌رو، اعتقاد کلی بر این است که سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های غیرکشاورزی زمینه مناسبی برای دستیابی به توسعه پایدار باشد؛ چراکه توسعه فرصت‌های مربوط به اشتغال روستایی (در شرایطی که بخش کشاورزی تنها می‌تواند نسبت اندکی از نیروی انسانی در مناطق روستایی را که سالانه به طور فزاینده بر تعداد آن‌ها افزوده می‌شود، جذب کند)، توزیع عادلانه‌تر درآمد، کاهش شکاف درآمدی بین شهر و روستا، کاهش فقر، کنترل مهاجرت، افزایش صادرات و کاهش واردات، امکان استفاده بهینه از منابع، امکانات موجود و مواد اولیه و همچنین کمک در تسریع روند توسعه کشاورزی از جمله مهم‌ترین پیامدهای مثبت و قابل ذکر گسترش فعالیت‌های غیرکشاورزی محسوب می‌شود. در همین چارچوب، بسیاری از پژوهشگران توسعه خوشه‌ها را ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای توسعه اقتصادی روستاها برمی‌شمارند. در واقع، اصلاح نگاه به نواحی روستایی به صورت رویکردی خوشه‌ای، در درک رقابت‌پذیری این نواحی و اینکه چگونه رقابت‌پذیری آن‌ها می‌تواند بهبود یابد، حیاتی و ضروری است. پرواضح است دستیابی به اهداف و نتایج مورد انتظار از رویکردهای مطرح شده - تنوع‌بخشی اقتصادی و توسعه خوشه‌های روستایی به عنوان رویکرد مسلط تحقیق حاضر - نیازمند اقداماتی همچون توسعه ظرفیتی، ظرفیت‌سازی نهادی، توانمندسازی، توسعه شبکه‌های فضایی از مناسبات روستا-شهری و همچنین برنامه‌ریزی ارتباطی است.

نقشه ۸. سطح‌بندی استان گیلان به لحاظ میزان پیوستگی مکانی بین تعداد کل دام‌ها و تعداد صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به فعالیت‌های زراعی واقع در مناطق روستایی (منبع: نگارنده، ۱۳۹۶)

نتایج حاصل از مقدار La محاسبه‌شده به شرح زیر است:

✓ پیوستگی بسیار بالایی ($La = 84.45$) بین سطح زیرکشت محصولات زراعی و تعداد صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به آن در مناطق روستایی استان گیلان وجود دارد.

✓ پیوستگی بالایی ($La = 60.62$) بین سطح زیرکشت محصولات باغی و تعداد صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به آن در مناطق روستایی استان گیلان وجود دارد.

پیوستگی ($La = 57.39$) بین تعداد انواع دام‌ها و تعداد صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به آن در مناطق روستایی استان گیلان در سطح متوسطی قرار دارد.

در مناطق روستایی استان گیلان پیوستگی بسیار بالایی ($La= 84.45$) وجود دارد. این پیوستگی در ارتباط با سطح زیرکشت محصولات باغی و تعداد صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به آن برابر ($La= 60.62$) و نیز بین تعداد انواع دام‌ها و تعداد صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به آن در مناطق روستایی استان گیلان در سطح متوسط و معادل ($La= 57.39$) است. بدین جهت با عنایت به یافته‌های به‌دست آمده و تحلیل‌های صورت گرفته، در ادامه برای هر شهرستان (سطح منطقه‌ای) به‌صورت مجزا، ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های موجود عنوان شده و پیشنهادهای لازم در چارچوب خوشه‌های فعالیت، ارائه شده است (جدول ۱۱).

به‌طوری‌که ظرفیت‌سازی از طریق نهادسازی، جامعه را تشویق به استفاده از امکانات موجود می‌کند و آن‌ها را توانمند می‌سازد. درواقع، می‌توان با تأکید بر منابع محلی و منطقه‌ای و نیز سرمایه اجتماعی و تحرک بخشیدن به ظرفیت‌های درونی مناطق روستایی از طریق ایجاد و توسعه نهادهای مؤثر و کارآمد، تحقق بخشی توسعه پایدار روستایی را تسهیل کرد. همچنین مدت‌هاست دانشمندان منطقه‌ای و جغرافیایران اقتصادی^۱ بیان کرده‌اند که بسیاری از تعیین‌کننده‌های اصلی عملکرد اقتصادی را باید در سطح منطقه‌ای جست‌وجو کرد (پورتر^۲، ۲۰۰۳؛ فلدمن^۳، ۲۰۰۰؛ اسکات^۴، ۱۹۹۶؛ گلاسر^۵، ۲۰۰۰؛ به‌نقل از سید نقوی و بابایی، ۱۳۹۲: ۴۵۳). از همین‌رو، پژوهشگران برجسته‌ای در حوزه‌های مختلف، بر اهمیت وجود خوشه‌های فعالیت در هر منطقه و تأثیر آن بر عملکرد اقتصادی منطقه تأکید کرده‌اند- نظیر پل کروگمن^۶ (۱۹۹۱) با جغرافیای اقتصادی جدید^۷ (کروگمن، ۱۹۹۱)، مایکل پورتر (۱۹۹۰) با اقتصاد کسب و کار، آلن اسکات (۱۹۹۶) با مطالعات منطقه‌ای و براچیک^۸ و همکارانش (۱۹۹۸) با مطالعات نوآوری منطقه‌ای.

به‌طور کلی نتایج به‌دست آمده از این پژوهش حاکی از آن است که استان گیلان به لحاظ تمرکز و تنوع صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی در حد متوسطی قرار دارد. شاخص تخصصی برای شهرستان‌های بندرانزلی و سیاهکل، املش و تالش به‌ترتیب ۳۳/۸۵، ۴۲/۲، ۴۲/۵، ۴۹/۵۲ نشانگر برخورداری از تنوع فعالیت‌های صنعتی روستایی در این شهرستان‌ها است. همچنین نتایج حاصل از مقدار La محاسبه‌شده نیز بیانگر آن است که بین سطح زیرکشت محصولات زراعی و تعداد صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به آن

1. Economic Geographers
2. Porter
3. Feldman
4. Scott
5. Glaeser
6. Krugman
7. New Economic Geography
8. Braczyk

جدول ۱۱. خلاصه ظرفیت‌ها و قابلیت‌های استان گیلان به تفکیک شهرستان و ارائه پیشنهادی لازم

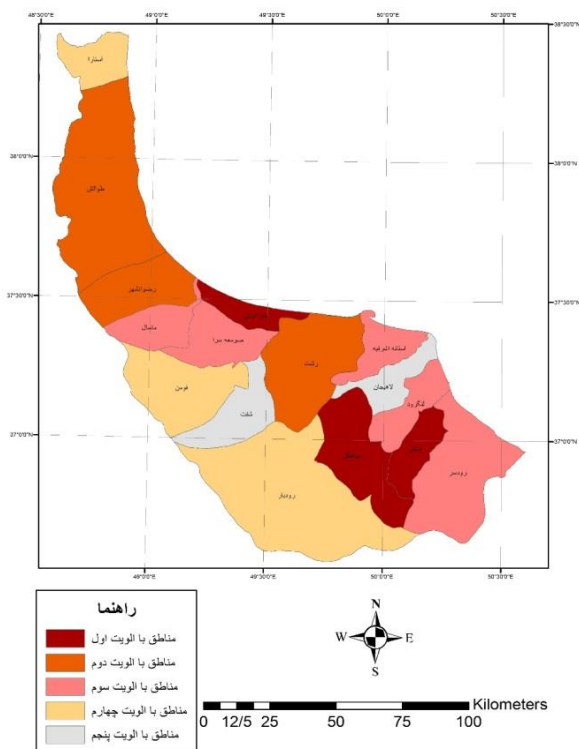
ردیف	شهرستان	ظرفیت‌ها و قابلیت‌ها	پیشنهاد
۱	املش	<p>✓ پتانسیل قابل توجهی در زمینه تولید محصولات باغی و پرورش زنبورعسل</p> <p>✓ بیشترین مساحت باغ و قلمستان در سطح استان</p> <p>✓ عمده‌ترین محصولات باغی شهرستان عبارت‌اند از: فندق، نارنگی، زردآلو و قیسی، خرمالو</p> <p>✓ عمده‌ترین محصولات زراعی نیز شامل گندم، جو و چای</p> <p>✓ تنوع خوبی در ارتباط با انواع صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی واقع در مناطق روستایی (ضریب I معادل ۴۲/۵)</p> <p>✓ نکته قابل توجه: از مجموع ۶۲ صنایع تکمیلی و تبدیلی، تنها ۱۳ صنعت به فعالیت باغی تعلق دارد.</p>	<p>✓ تأکید بر فرآوری انواع تولیدات باغی همچون فندق، مرکبات و زردآلو و قیسی و...</p>
۲	آستارا	<p>✓ بیشترین ظرفیت و پتانسیل شهرستان در زمینه پرورش طیور و پرورش زنبورعسل</p> <p>✓ تنوع بسیار خوب در زمینه تولید انواع محصولات باغی</p> <p>✓ عمده‌ترین محصولات باغی عبارت‌اند از: فندق، کیوی، آلبالو، انگور، زردآلو و قیسی، هلو و شلیل، گلابی، به و خرمالو</p> <p>✓ محصولات زراعی شامل جو، توتون و برنج</p> <p>✓ تعداد بسیار کم صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی در سطح استان (۴۲ صنعت)</p> <p>✓ تنوع بسیار کم صنایع و تبدیلی روستایی</p> <p>✓ نکته قابل توجه: علی‌رغم پتانسیل بسیار خوب در زمینه پرورش طیور و زنبورعسل، فعالیت قابل توجهی در این زمینه مشاهده نمی‌شود.</p>	<p>✓ بهره‌گیری از حداکثر ظرفیت در زمینه تولید محصولات زراعی و باغی و سایر فعالیت‌های کشاورزی</p> <p>✓ افزایش تعداد و تنوع صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به بخش کشاورزی</p>
۳	آستانه اشرفیه	<p>✓ تعداد قابل توجه کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر واقع در مناطق روستایی همچون کارخانه تولید آسفالت، تولید سوله و مخزن‌های فلزی، بتن آماده، خراطی محصولات چوبی و...</p> <p>✓ رتبه پنجم تولید ماهی در استان</p> <p>✓ بیشترین تعداد صیادان و شناورهای صیادی در استان</p> <p>✓ بیشترین ظرفیت و پتانسیل را در زمینه تولید محصولات زراعی</p> <p>✓ تنوع بسیار خوب محصولات زراعی و باغی</p> <p>✓ چنانکه انواع محصولات زراعی آن عبارت‌اند از: برنج، بادام زمینی، انواع لوبیا، انواع نخود، هندوانه، باقلا، سیر، گوجه‌فرنگی، هویج، ترب و سلغم، ذرت دانه‌ای و خیار</p> <p>✓ انواع محصولات باغی شامل زیتون، پرتقال، انار، انگور، لیموشیرین، نارنگی، سیب، هلو و شلیل و خرمالو</p> <p>✓ تنوع در حد متوسط در ارتباط با انواع صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی</p> <p>✓ نکته قابل توجه: علی‌رغم تنوع بسیار بالای محصولات زراعی و باغی، شاهد تعداد و تنوع بسیار کم صنایع کشاورزی مرتبط با آن هستیم.</p>	<p>✓ بهره‌گیری هرچه بیشتر از این ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های بالقوه در راستای توسعه زنجیره تولید و فرآوری</p>
۴	بندر انزلی	<p>✓ ظرفیت خوب در زمینه تولید ماهی</p> <p>✓ بیشترین تعداد صیادان و شناورهای صیادی استان</p> <p>✓ تعداد قابل توجه کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر واقع در مناطق روستایی</p> <p>✓ عمده‌ترین محصولات زراعی: بادام زمینی و هندوانه</p> <p>✓ عمده‌ترین محصولات باغی: زیتون، توت فرنگی و لیموشیرین</p> <p>✓ علی‌رغم تعداد بسیار اندک انواع صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی مناطق روستایی (مجموعاً ۴۱ واحد از ۲۴۰۲ واحد در سطح استان)، از تنوع بسیار خوبی برخوردار است</p>	<p>✓ با توجه به سهم قابل توجه محصولات ماهی چون بادام زمینی، زیتون و توت فرنگی در تولیدات زراعی و باغی شهرستان و فقدان صنایع مربوط به فرآوری و عمل‌آوری محصولات مذکور، ارتقای کیفی و تنوع صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی در اولویت برنامه‌های جهاد کشاورزی استان قرار گیرد.</p> <p>✓ همچنین با توجه به ظرفیت و پتانسیل بالای شهرستان در تولید ماهی و شاغلان این بخش، افزایش تعداد و تنوع صنایع تبدیلی مرتبط با آن پیشنهاد می‌شود.</p>
۵	تالش	<p>✓ ظرفیت قابل توجهی در زمینه پرورش طیور و پرورش زنبورعسل</p>	<p>✓ توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی</p>

<p>روستایی با تأکید بر محصولات عمده و با قابلیت فرآوری زیاد، طیور و زنبورعسل به‌عنوان قابلیت‌های عمده شهرستان</p>	<p>✓ تنوع بسیار خوب در زمینه تولید انواع محصولات زراعی و باغی ✓ عمده‌ترین محصولات زراعی: لوبیای کشاورزی، برنج، گندم، جو، سیر، سیب‌زمینی، گوجه‌فرنگی، هویج، ترب و شلغم، ذرت دانه‌ای، هندوانه و بادام‌زمینی ✓ عمده‌ترین محصولات باغی: کیوی، آلبالو، خرمالو، توتون و گیاهان دارویی ✓ تنوع تولید محصولات کشاورزی، به‌درستی خود را در تنوع صنایع تبدیلی و کشاورزی آن نشان می‌دهد. ✓ نکته قابل توجه: آنچه در شهرستان تالش کمتر به چشم می‌خورد، فرآوری محصولات مهمی همچون کیوی، آلبالو و گیاهان دارویی است.</p>		
<p>✓ صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی شهرستان با توجه به تنوع انواع محصولات زراعی و باغی نیازمند افزایش کمی و همچنین تنوع انواع صنایع وابسته به فعالیت کشاورزی بوده و در اولویت برنامه‌های توسعه‌ای شهرستان قرار گیرد.</p>	<p>✓ رتبه دوم در ارتباط با تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر واقع در مناطق روستایی ✓ پتانسیل قابل توجه در زمینه پرورش ماهی و تعداد صیادان و شناورهای صیادی ✓ بیشترین مساحت اراضی زراعی استان ✓ تنوع بسیار زیادی به لحاظ انواع محصولات زراعی و باغی ✓ عمده‌ترین محصولات زراعی آن به لحاظ سطح زیرکشت و میزان تولید: برنج، بادام‌زمینی، لوبیای کشاورزی، هندوانه، انواع نخود، باقلا، سیر، گوجه‌فرنگی، هویج، ترب و شلغم و خیار ✓ مهم‌ترین محصولات باغی: پرتقال، توت‌فرنگی، لیموشیرین، انار، انگور، زردآلو و قیسی، هلو و شلیل ✓ تمرکز و تنوع صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی واقع در مناطق روستایی در سطح متوسط است ✓ برنج‌کوبی (تعداد ۴۴۹) و بسته‌بندی خشکبار (تعداد ۳۱)، بیشترین تعداد از کل صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی شهرستان را شامل می‌شوند.</p>	<p>رشت</p>	<p>۶</p>
<p>✓ تمرکز ویژه به بخش کشاورزی به‌طور عام و فعالیت باغی به‌طور خاص و همچنین توسعه صنایع وابسته به آن (توسعه چرخه تولید و فرآوری) ✓ میزان باسوادی بهره‌برداران کشاورزی که رتبه نخست را در سطح استان نشان می‌دهد، ظرفیت بسیار قابل توجهی است که در صورت بهره‌گیری از این ظرفیت، بسیاری از برنامه‌های توسعه کشاورزی با رویکرد کارآفرینی را قابل توجه خواهد کرد.</p>	<p>✓ جزو ۵ شهرستان دارای بیشترین مساحت اراضی باغی در استان ✓ بیشترین تعداد بهره‌برداران باسواد در استان ✓ تمرکز و تنوع صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی روستایی در سطح متوسط ✓ پتانسیل ویژه‌ای در زمینه پرورش زنبورعسل ✓ تنوع بسیار خوب در زمینه سطح زیرکشت و تولید انواع محصولات باغی ✓ عمده‌ترین محصولات زراعی: زیتون، کیوی، پرتقال، لیموشیرین، نارنگی، سیب، آلبالو، گلابی و به ✓ عمده‌ترین محصولات زراعی: لوبیای کشاورزی، سیب‌زمینی و ذرت دانه‌ای ✓ نکته قابل توجه: در ارتباط با محصولات عمده و اصلی شهرستان از جمله زیتون، کیوی، مرکبات و... صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته وجود ندارد.</p>	<p>رضوان شهر</p>	<p>۷</p>
<p>✓ متناسب با انواع محصولات باغی، از جمله توت‌فرنگی (برگزاری جشنواره سالانه توت‌فرنگی نیز نشان از اهمیت آن در سطح منطقه دارد)، زردآلو و قیسی و فندق، عملیات فرآوری صورت پذیرد. ✓ زمینه توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی با تأکید بر تنوع محصولات تولیدی فراهم شود.</p>	<p>✓ رتبه سوم از نظر مساحت اراضی باغی در استان ✓ عمده‌ترین محصولات باغی با توجه به میزان تولید: زیتون، فندق، توت‌فرنگی، زردآلو و قیسی و گیاهان دارویی ✓ برگزاری جشنواره سالانه توت‌فرنگی در شهرستان ✓ اصلی‌ترین محصولات زراعی: گندم و جو ✓ پتانسیل قابل توجه در زمینه فعالیت دامداری و پرورش زنبورعسل ✓ تنوع کم در زمینه انواع صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی واقع در مناطق روستایی (ضریب I: ۶۴/۲۴) ✓ نکته قابل توجه: صنایع وابسته به زیتون و فرآورده‌های آن با ۴۷ صنعت و برنج‌کوبی با ۲۴ مورد، بیشترین تعداد صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی شهرستان را دارند؛ در حالی که برخی محصولات عمده و دارای اهمیت مانند توت‌فرنگی، زردآلو و قیسی و فندق سهمی در این بخش ندارند.</p>	<p>رودبار</p>	<p>۸</p>

<p>✓ ارائه برنامه راهبردی توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی با تأکید بر تنوع محصولات تولیدی با توجه به انواع محصولات زراعی و باغی شهرستان.</p>	<p>✓ رتبه دوم از نظر تعداد صیادان و شناورهای صیادی در استان ✓ رتبه نخست از نظر مساحت اراضی باغی در استان ✓ بیشترین ظرفیت و پتانسیل در ارتباط با فعالیت باغی و پرورش زنبورعسل ✓ تنوع نسبتاً خوب از نظر سطح زیرکشت و تولید انواع محصولات زراعی و باغی ✓ عمده‌ترین محصولات زراعی: گندم، جو، چای و سیب‌زمینی ✓ بیشترین تولید محصولات باغی: فندق، کیوی، لیموشیرین، نارنگی، خرمالو و گیاهان دارویی ✓ تنوع کمی در ارتباط با صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی واقع در مناطق روستایی</p>	<p>رودسر</p>	<p>۹</p>
<p>✓ فرآوری و توسعه کمی و کیفی صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به این بخش تولیدی</p>	<p>✓ عمده‌ترین محصولات زراعی: گندم و جو ✓ بیشترین تولید محصولات باغی: فندق، آلبالو و زردآلو و قیسی ✓ تنوع خوب در زمینه انواع صنایع و فرآورده‌های تولیدی</p>	<p>سیاهکل</p>	<p>۱۰</p>
<p>✓ برنامه راهبردی در زمینه توسعه چرخه تولید و فرآوری محصولات کشاورزی</p>	<p>✓ ظرفیت و پتانسیل قابل توجه از نظر پرورش ماهی، پرورش زنبورعسل و کرم ابریشم ✓ رتبه سوم از نظر تولید ماهی در استان ✓ عمده‌ترین محصولات زراعی و باغی از نظر سطح زیرکشت و میزان تولید: انواع نخود، سیب، انگور، گوجه‌سبز و به ✓ عدم تنوع انواع صنایع وابسته به بخش کشاورزی ✓ نکته قابل توجه: علی‌رغم ظرفیت قابل توجه شهرستان در زمینه پرورش ماهی، زنبورعسل و کرم ابریشم، هیچ‌گونه صنعتی مرتبط با این نوع فعالیت‌ها وجود ندارد. همچنین صنایع وابسته به محصولات عمده باغی از جمله انگور، سیب، به و گوجه‌سبز نیز مشاهده نمی‌شود.</p>	<p>شفت</p>	<p>۱۱</p>
<p>✓ علی‌رغم تنوع در انواع محصولات زراعی و باغی و نیز جایگاه بسیار مناسب شیلات در سطح شهرستان صومعه‌سرا، صنایع تبدیلی و تکمیلی از تنوع زیادی برخوردار نیست و حتی در ارتباط با برخی محصولات همچون فرآوری ماهی، بادام‌زمینی و توت‌فرنگی نیز کار قابل توجهی صورت نپذیرفته است؛ بنابراین شناسایی زمینه‌های توسعه این بخش و ارائه راهکارهای لازم در این خصوص پیشنهاد می‌شود.</p>	<p>✓ ظرفیت و پتانسیل قابل توجه در زمینه تولید محصولات زراعی و پرورش ماهی ✓ نوع بسیار خوبی در زمینه تولید انواع محصولات زراعی و باغی ✓ عمده‌ترین محصولات زراعی: برنج، لوبیای کشاورزی، هندوانه، بادام‌زمینی، باقلا، سیر ✓ بیشترین تولید محصولات باغی: توت‌فرنگی، سیب، انار، هلو و شلیل و گلابی ✓ رتبه دوم از نظر تولید ماهی در استان ✓ تنوع متوسط در زمینه صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به بخش کشاورزی</p>	<p>صومعه‌سرا</p>	<p>۱۲</p>
<p>✓ فراهم کردن زمینه فرآوری و توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی با در اولویت قرار دادن محصولات اصلی شهرستان و تنوع‌بخشی به این صنایع و تولیدات آن</p>	<p>✓ مساحت قابل توجه اراضی زراعی ✓ بیشترین تعداد کارگاه‌های صنعتی دهنفر کارکن و بیشتر واقع در مناطق روستایی ✓ از جمله تولید نئوپان، تولید کارتن، تولید پارچه خام، بتن آماده و... در استان ✓ تنوع بسیار بالا در زمینه تولید انواع محصولات زراعی و باغی ✓ عمده‌ترین محصولات زراعی: انواع لوبیا، انواع نخود، باقلا، خیار، هویج و شلغم ✓ عمده‌ترین محصولات باغی: زیتون، پرتقال، لیموشیرین، سیب، انار، انگور، هلو و شلیل، گلابی و به ✓ نکته قابل توجه: علی‌رغم تنوع بسیار مناسب انواع محصولات زراعی و باغی، تحلیل‌ها نشان می‌دهد به لحاظ انواع صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی با ضریب ۶۶/۹ از تنوع برخوردار نیست.</p>	<p>فومن</p>	<p>۱۳</p>
<p>✓ شهرستان لنگرود در زمینه تولید محصولات زراعی و باغی از تنوع برخوردار نیست که با عنایت به مساحت قابل توجه اراضی باغی و پتانسیل تولید محصولات زراعی، حرکت به سمت تنوع‌بخشی کاشت محصولات کشاورزی (زراعی و باغی) در سطح شهرستان اجتناب‌ناپذیر خواهد بود.</p>	<p>✓ ظرفیت و پتانسیل قابل توجهی در زمینه فعالیت زراعی و پرورش کرم ابریشم ✓ سطح قابل توجه اراضی باغی ✓ بیشترین تولید محصولات باغی: مرکبات (لیموشیرین و نارنگی) ✓ عمده‌ترین محصولات زراعی: چای، هندوانه و سیب‌زمینی ✓ از نظر تنوع انواع صنایع وابسته به بخش کشاورزی در سطح متوسطی قرار دارد</p>	<p>لنگرود</p>	<p>۱۴</p>

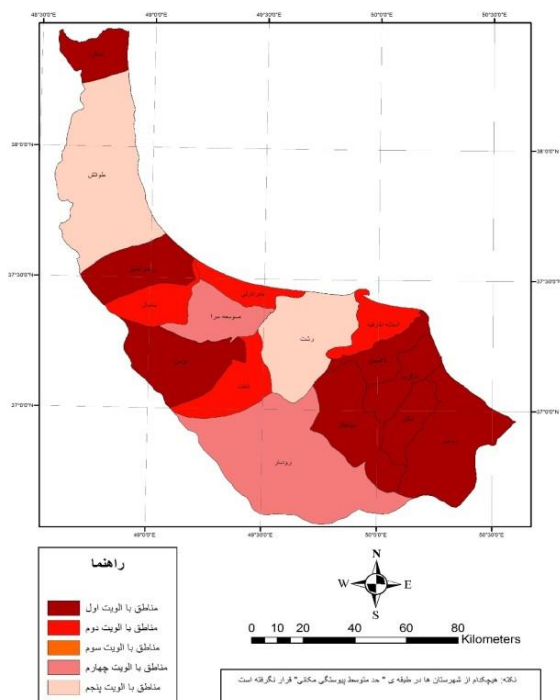
<p>✓ توجه و برنامه‌ریزی در جهت افزایش کمی و تنوع انواع صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی با تأکید بر فرآوری محصولات عمده و اصلی شهرستان از جمله چای، مرکبات و ...</p>			
<p>✓ اولویت ویژه به فرآوری محصولاتی نظیر چای، بادام‌زمینی، خشکبار و صیفی‌جات که از تولید و عملکرد قابل توجهی در سطح شهرستان برخوردار است و صدور مجوزهای صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی با در نظر گرفتن این اولویت‌ها</p>	<p>✓ رتبه دوم از نظر مساحت اراضی زراعی در استان ✓ بیشترین ظرفیت و پتانسیل در ارتباط با تولید محصولات زراعی و پرورش کرم ابریشم ✓ تنوع بسیار خوب در زمینه تولید انواع محصولات زراعی ✓ عمده‌ترین محصولات زراعی: برنج، هندوانه، چای، انواع لوبیا، انواع نخود، بادام‌زمینی، باقلا، سیر، سیب‌زمینی، گوجه‌فرنگی، خیار و ذرت دانه‌ای ✓ بیشترین تولید محصولات باغی: لیموشیرین، خرمالو و گیاهان دارویی ✓ نکته قابل توجه: شهرستان لاهیجان علی‌رغم تنوع بسیار زیاد در زمینه انواع محصولات کشاورزی، به لحاظ تنوع صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به آن از تنوع برخوردار نیست.</p>	<p>لاهیجان</p>	<p>۱۵</p>
<p>✓ توسعه کمی و کیفی صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی و فراهم کردن زمینه تنوع بخشی فعالیت‌ها با تأکید بر محصولات عمده و اصلی شهرستان از جمله کیوی، توت‌فرنگی، مرکبات و ...</p>	<p>✓ مساحت قابل توجه اراضی زراعی ✓ عمده‌ترین محصولات زراعی: برنج و لوبیا ✓ ظرفیت و پتانسیل قابل توجهی در زمینه فعالیت دامداری ✓ تنوع بسیار خوب از نظر تولید انواع محصولات باغی ✓ عمده‌ترین محصولات باغی: کیوی، پرتقال، توت‌فرنگی، لیموشیرین، آلبالو، انار، گلابی و به ✓ نکته قابل توجه: علی‌رغم تنوع بسیار خوب در زمینه تولید محصولات باغی، از نظر فرآوری و انواع صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی از تنوع مناسبی برخوردار نیست؛ به طوری که صنعت مرتبط با فعالیت باغی - علی‌رغم ظرفیت و پتانسیل قابل توجه این بخش - وجود ندارد.</p>	<p>ماسال</p>	<p>۱۶</p>

(منبع: نگارنده، ۱۳۹۶)

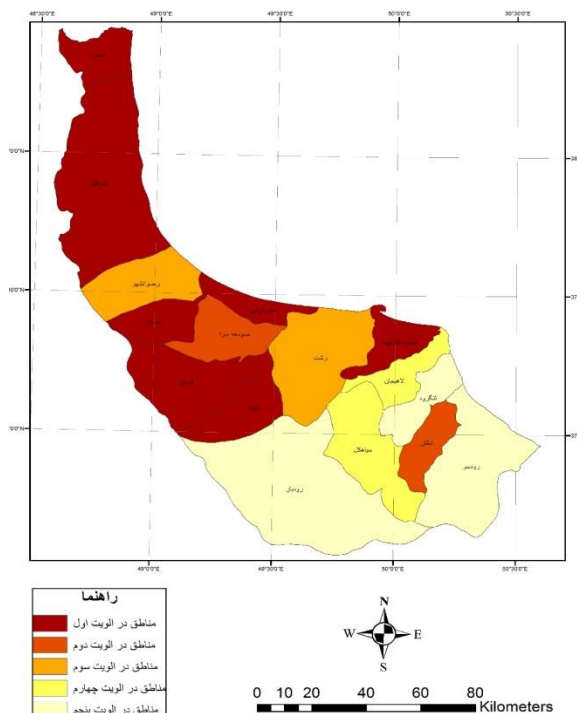

بنابراین با توجه به یافته‌های به دست آمده از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های مناطق روستایی استان گیلان، به منظور تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی در سطح منطقه‌ای - که در این پژوهش معادل شهرستان در نظر گرفته شده است - طرح پیشنهادی در قالب نقشه‌های ذیل ارائه می‌شود.

نقشه ۹. اولویت‌بندی منطقه‌ای به لحاظ تنوع بخشی به صنایع تبدیلی و تکمیلی مناطق روستایی
 (منبع: نگارنده، ۱۳۹۶)

نقشه ۱۲. اولویت‌بندی منطقه‌ای به لحاظ افزایش میزان پیوستگی مکانی بین تعداد کل دام‌ها و صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به آن در مناطق روستایی (منبع: نگارنده، ۱۳۹۶)

نقشه ۱۰. اولویت‌بندی منطقه‌ای به لحاظ افزایش میزان پیوستگی مکانی بین سطح زیرکشت محصولات زراعی و صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به آن در مناطق روستایی (منبع: نگارنده، ۱۳۹۶)

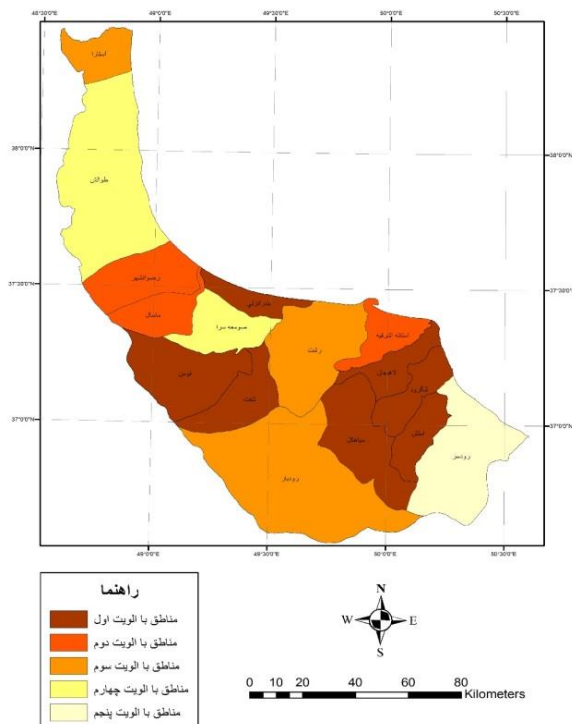
منابع

افراخته، حسن؛ ریاحی، وحید؛ جوان، فرهاد. (۱۳۹۴). پایداری اقتصادی سکونت‌گاه‌های روستایی شهرستان رضوانشهر، انجمن جغرافیای ایران، فصلنامه جغرافیا، سال ۱۳، دوره جدید، شماره ۴۶، صص ۹۳-۱۱۷.

بازران، پل اف. (۱۳۵۹). اقتصاد سیاسی رشد. ترجمه کاوه آزادمنش. تهران: خوارزمی.

جوان، جعفر؛ شایان، حمید؛ نوغانی، محسن. (۱۳۹۰). پایداری جمعیتی سکونت‌گاه‌های روستایی شهرستان مشهد با تأکید بر رویکرد متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی، دانشگاه فردوسی مشهد، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره ۱۶، صص ۱۴۴-۱۲۵.

جوان، جعفر؛ علوی‌زاده، سید امیرمحمد؛ کرمانی، مهدی. (۱۳۹۰). نقش متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در توسعه پایدار روستایی (مطالعه موردی: شهرستان سمیرم)، انجمن جغرافیای ایران، فصلنامه جغرافیا، سال ۹، شماره ۲۹، صص ۴۳-۱۷.

نقشه ۱۱. اولویت‌بندی منطقه‌ای به لحاظ افزایش میزان پیوستگی مکانی بین سطح زیرکشت محصولات باغی و صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به آن در مناطق روستایی (منبع: نگارنده، ۱۳۹۶)

کوهین شهرستان کبودرآهنگ)، موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی وزارت جهاد کشاورزی، فصل‌نامه روستا و توسعه، سال ۱۳، شماره ۲، صص ۱-۲۹.

کلانتری، خلیل. (۱۳۸۰). برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای (تئوری‌ها و تکنیک‌ها). تهران: انتشارات خوش‌بین. چاپ اول.

گل محمدی، فرهود. (۱۳۸۹). توسعه صنایع دستی و فناوری متوسط با هدف گسترش توریسم و اشتغال پایدار روستایی، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۱، صص ۷۳-۹۴.

محمدی‌یگانه، بهروز؛ ولانی، محمد. (۱۳۹۳). تنوع‌بخشی به اقتصاد روستاها در جهت تحقق توسعه پایدار (مورد: دهستان مرحمت‌آباد شمالی شهرستان میان‌دوآب)، دانشگاه خوارزمی، فصل‌نامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۳، شماره ۲ (۸)، صص ۵۴-۷۰.

میسر، کریس. (۱۳۸۲). جایگاه تنوع اکولوژیکی در توسعه پایدار. ترجمه علیرضا کوچکی، عبدالمجید مهدوی دامغانی. مشهد: دانشگاه فردوسی.

نصیری، اسماعیل. (۱۳۸۷). صنایع روستایی، عاملی تأثیرگذار بر فرایند توسعه اقتصادی و اجتماعی: نمونه تجربی روستاهای شهر بومهن، موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی وزارت جهاد کشاورزی، فصل‌نامه روستا و توسعه، سال ۱۱، شماره ۱، صص ۳۵-۵۸.

Barkley, C., Henry, M., (1997), Rural Industrial Development: To Cluster or Not to Cluster, Review of Agricultural Economics, Vol. 19, No. 2, PP: 311-322.

Braczyk, H.J., Cooke, Ph., Heidenreich, M. (1998), Regional Innovation Systems: The role of governances in a globalized world, London: UCL Press.

Choi, H.S. (2001). Rural Industrialization through science and technology. Korea: Institute of industrial science and technology.

Corral, L., Reardon, T. (2001). Rural nonfarm incomes in Nicaragua. World Development, Vol. 29, No. 3, PP: 427-442.

Cortright, J. (2002), The Economic Importance of Being Different: Regional Variations in Tastes, Increasing Returns, and the Dynamics of Development, Economic Development Quarterly, Vol. 16, No. 1, PP: 3-16.

Domenico, ML.D., Miller, G. (2012), Farming and Tourism Enterprise: Experiential Authenticity in

چراغی، مهدی؛ قدیری معصوم، مجتبی؛ رضوانی، محمدرضا. (۱۳۹۵). نقش درآمدهای غیرکشاورزی در امنیت غذایی خانوارهای روستایی، دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی یزد، فصلنامه تغذیه و امنیت غذایی، سال ۱۳، شماره ۴، صص ۷۱-۷۸.

حاجی‌نژاد، علی؛ مظفری، زهرا. (۱۳۹۵). بررسی میزان اثرگذاری فعالیت‌های غیرکشاورزی در توسعه ابعاد اقتصادی و اجتماعی سکونت‌گاه‌های روستایی (مطالعه موردی: معادن فیروزه خراسان رضوی)، دانشگاه فردوسی مشهد، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، سال ۵، شماره ۱ (۱۳)، صص ۱۲۳-۱۳۵.

دوکاسترو، ژوزوئه. (۱۳۷۹). انسان گرسنه: ژئوپلیتیک گرسنگی. ترجمه منیر جزنی. تهران: جاویدنیا.

ریاحی، وحید؛ نوری، آذر. (۱۳۹۳). تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی و پایداری روستاها (مورد: شهرستان خرم‌دره)، دانشگاه خوارزمی، فصل‌نامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۳، شماره ۴ (۱۰)، صص ۱۱۳-۱۲۸.

سجاسی‌قیداری، حمدالله؛ رومیانی، احمد؛ صانعی، سمیه. (۱۳۹۳). ارزیابی و تبیین کارکرد صنایع روستایی در توسعه (مورد: دهستان صائین‌قلعه در شهرستان ابهر)، دانشگاه خوارزمی، فصل‌نامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۳، شماره ۲ (۸)، صص ۸۷-۱۰۵.

سقای، مهدی؛ رستمی، مجید. «امکان‌سنجی گردشگری کشاورزی در ایران» (۱۳۸۴). پنجمین همایش اقتصاد کشاورزی، دانشگاه زاهدان.

سیدنقوی، میرعلی؛ بابایی، علی. (۱۳۹۲). ارزیابی سیاست‌های توسعه اقتصادی روستایی از دیدگاه منطقه‌ای با نگاهی بر سیاست‌های دولت در ایران، دانشگاه تهران، پژوهش‌های روستایی، دوره ۴، شماره ۳، صص ۴۷۹-۴۵۱.

قادرمزی، حامد. (۱۳۹۴). برنامه‌ریزی راهبردی توسعه اشتغال در نواحی روستایی شهرستان جوان‌رود، دانشگاه خوارزمی، فصل‌نامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۴، شماره ۱ (۱۱)، صص ۱۰۹-۱۳۰.

قاسمی، مریم؛ جوان، جعفر. (۱۳۹۳). تبیین رابطه تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی و توسعه پایدار روستایی (مطالعه موردی: شهرستان مشهد)، دانشگاه تهران، پژوهش‌های روستایی، دوره ۵، شماره ۲، صص ۲۶۲-۲۳۷.

قدیری معصوم، مجتبی؛ ضیانوشین، محمدمهدی؛ خراسانی، محمدمامین. (۱۳۸۹). پایداری اقتصادی و رابطه آن با ویژگی‌های مکانی-فضایی (مطالعه موردی: روستاهای دهستان

- IFAD. (2011). Feeding future generations –Young rural people today, prosperous farmers tomorrow, Rome: Plenary panel discussion, 34th session of the Governing Council.
- ILO. (2011). Food Security through Decent Work, Policy Brief, Geneva: ILO.
- ILO. (2012). Global Employment Trends 2012. Preventing a deeper job crisis, Geneva: ILO.
- Isgut, A. (2004). Non-farm income and employment in rural Honduras: Assessing the role of locational factors. *Journal of Development Studies*, Vol. 40, No. 3, PP: 59–86.
- Krugman, P. (1991), *Geography and Trade*, Cambridge: MIT Press.
- Kung, J., Lee, Y.F. (2001). So what if there is income inequality? The distributive consequence of nonfarm employment in rural China. *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 50, No. 1, PP: 19–46.
- Lange, A., Piorr, A., Siebert, R., Zasada, I. (2013), Spatial Differentiation of Farm Diversification: How rural attractiveness and vicinity to cities determine farm households' response to the CAP, *Land Use Policy*, Vol. 31, PP: 136-144.
- Lanjouw, J., Lanjouw, P. (2001). The rural non-farm sector: Issues and evidence from developing countries. *Agricultural Economics*, Vol. 26, PP: 1–23.
- Lanjouw, P. (2001). Nonfarm employment and poverty in rural El Salvador. *World Development*, Vol. 29, No. 3, PP: 529–547.
- Lee, D. "Diversification of the rural economy: a case study on rural industrialization in the republic of Korea". Presented at the Japan program/ INDES 2001, Conference Japan.
- Mishra, A.K., Goodwin, B.K. (1997). Farm income variability and the supply of offfarm labor. *American Journal of Agricultural Economics*, Vol. 79, No. 3, PP: 880–887.
- Munnich, L., Schrock, G., Cook, K., (2002), *Rural Knowledge Clusters: The Challenge of Rural Economic Prosperity*, US EDA: Reviews of Economic Development Literature and Practice.
- Olale, E., Henson, S. (2013), The Impact of Income Diversification among Fishing Communities in Western Kenya, *Food Policy*, Vol. 43, PP: 90-99.
- Porter, M.E. (1990), *The Competitive Advantage of Nations*, New York: The Free Press.
- Porter, M.E. (2003), The Economic Performance of Regions, *Regional Studies*, Vol. 37, No. 6&7, PP: 549–578.
- Porter, M.E. (2004), *Competitiveness in Rural U.S. Regions: Learning and Research Agenda*, Institute for Strategy and Competitiveness.
- the Diversification of Independent Small-scale Family Farming, *Tourism Management*, Vol. 33, No. 2, PP: 285-294.
- Drabenstott, M. (2003), *The New Frontier for U.S. Rural Policy*, Paris: OECD, *The Future of Rural Policy*.
- Escobal, J. (2001). The determinants of nonfarm income diversification in rural Peru. *World Development*, Vol. 29, No. 3, PP: 497–508.
- Feldman M.P. (2000), Location and Innovation: the New Economic Geography of Innovation, Spillovers and Agglomeration, in Clark G., Feldman M. and Gertler M. (Eds) *The Oxford Handbook of Economic Geography*, PP. 373–94, Oxford: Oxford University Press.
- Gibbs, R.M., Bernat, A. Jr. (1997), Rural Industry Clusters Raise Local Earnings, *Rural Development Perspectives*, USDA Economic Research Service, Vol. 12, No. 3.
- Gibson, J., Susan, O. (2010). The Effect of Infrastructure Access and Quality on NonFarm Enterprises in Rural Indonesia, *World Development*, Vol. 38, No. 5, PP: 717–726.
- Glaeser E.L. (2000), The New Economics of Urban and Regional Growth, in Clark G., Feldman M. and Gertler M. (Eds) *The Oxford Handbook of Economic Geography*, PP. 83–98. Oxford: Oxford University Press.
- Hall, P. (1996). *Urban- Regional Planning*, Routledge.
- Henry, M. and Drabenstott, M., (1996), A New Micro View of the US Rural Economy, *Economic Review*, 2nd quarter, PP: 53-70.
- Henry, M., Barkley, D., Zhang, Y. (1997), Industry Clusters in the TVA Region: Do they affect development of rural areas?, *TVA Rural Studies Contractor Paper*.
- Hertz, T., winters, P., de la O, A.P., Quinones, E., Davis, B., Zezza, A. "Wage inequality in international perspective: Effects of location, sector, and gender", Conference Paper – FAO-IFAD-ILO Workshop on "Gaps, trends and current research in gender dimensions of agricultural and rural employment: Differentiated pathways out of poverty, Rome. (2009).
- Hoang, X., Cong, S. (2014). Non-Farm Activity, Household Expenditure, and Poverty Reduction in Rural Vietnam: 2002–2008, *World Development*, Vol. 64, PP: 554–568.
- IFAD. (2010). From summit resolutions to farmers' fields: Climate change, food security and smallholder agriculture, *Proceedings of the Governing Council High-Level Panel and Side Events*.

- The International Bank for Reconstruction and Development. (2003), Agriculture & Rural Development Department, Rural Financial Services Implementing The Bank's Strategy To Reach The Rural Poor, Agriculture & Rural Development Department, N.W. Washington, DC.
- UNIDO, (2003), A Path out of Poverty: Developing rural and women entrepreneurship, UNIDO, Vienna.
- Weaver, D., Oppermann, M. (2000). Tourism Management, Australia: John Wiley and Sons. cabdirect.org
- Winters, P., Davis, B., Carletto, G. (2009), Assets, Activities and Rural Income Generation: Evidence from a Multicountry Analysis, World Development, Vol. 37, No. 9, PP: 1435-1452.
- World Bank, (1995), Rural Nonfarm Employment; Background paper for World Development Report.
- World Bank, (2000), Gender, Poverty, and Nonfarm Employment in Ghana and Uganda, The World Bank; Development Research Group, Rural Development and Human Development Network; Social Protection Team.
- World Bank, (2001), Rural Non-Farm Activities; and Rural Development; From Experience Towards Strategy.
- World Bank, (2005), Rural Reform, Nonfarm Development and Rural Modernization In China; Dong Fureng.
- Zhu, N., Luo, X. (2006). Nonfarm activity and rural income inequality: A case study of two provinces in China. World Bank Research Working Paper No. 3811. Washington, DC: World Bank.
- Queiruga, D., Gonza'lez-Benito, J., Spengler, T. (2008). Evaluation of sites for the location of WEEE recycling plants in Spain. Waste management. Vol. 28, No. 1, PP: 181-190.
- Quigley, J. (2002), Rural Policy and the New Regional Economics: Implications for Rural America, UCAL Berkeley.
- Ranis, G., Stewart, F. (1993). Rural nonagricultural activities in development, Theory and application. Journal of Development Economics, Vol. 40, No. 1, PP: 75-101.
- Rid, W., Ezeuduji, I.O., Probstl-Haider, U. (2014), Segmentation by Motivation for Rural Tourism Activities in The Gambia, Tourism Management, Vol. 40, PP: 102-116.
- Rosenfeld, S.A. (2009a), A Compendium of Clusters in Less Populated Places: Circumstances, Intersections and Outcomes, Regional Technology Strategies, Inc, Carrboro, NC.
- Rosenfeld, S.A. (2009b), Generating Local Wealth, Opportunity, and Sustainability through Rural Clusters, Regional Technology Strategies, Inc, Carrboro, NC.
- Rosenfeld, S.A., (2001), Networks and Clusters: the Yin and Yang of Rural Development, Exploring Policy Options for a New Rural America, Federal Reserve Bank of Kansas City: Center for the Study of Rural America.
- Scott, A.J. (1996), Regional Motors of the Global Economy, Futures, Vol. 28, No. 5, PP: 391-411.
- Stauber, K. (2001), Why Invest in Rural America and How?: A Critical Public Policy Question for the 21st Century, Economic Review, Second Quarter.

